

יגון-היחיד

(חשתלשלות קיים ישריים אחדים בסירת ביאליק)

I. שעת הרחמים

עוד לפני עשר שנים התודה ביאליק: „אבל כבר ללבבי, יגון קודר
בלבבי“ ומני אז לא חדל להתעצב ולהתאבל. ועוד יותר מזה: צערו הלך וגדל
יגונו הלך והשחיר, ויאושו לא חדל להתעמק. עתה צריך היה כבר להיות
ברור לכל קורא-ביאליק, כי משבר קשה בא על המשורר הגדול, משבר
שהתפתח במשך הרבה שנים כמחלה פנימית עמוקה. אין אנו יודעים עוד, אם
גמר כבר ביאליק את חשבון-הנפש שלו או לא יצא עוד מהמשבר שבא עליו,
אבל בכל אופן אין ביאליק עוד, זה זמן רב, משורר שהשמחה במעונו. ובכל
זאת אנו שומעים בלי הפסק קריאות של מזיט מסביב לאותו המשורר הקורא
„אבל כבר ללבבי“. תמונה מוזרה ומחרידה: עומד לו יהודי עיף ומרנפש,
סופק כפיו וצועק בכעס וביאוש: „מה לי לגועי, מה לי לשוכי“ – ובאותה
שעה, „גזעו“ זה, הוא המון מעריציו, מחבקים אותו ומברכים אותו בברכת
„גאוויות“ ו„לאומיות“... הוא מקללם, כי „מתר ישא כלכם רוח“ ומשתיק
את זעמו ובוזו להם בקריאה „ואחלום רקבונכם“, והם – יוצאים סביבו
במחול וקוראים „הידד“... כמה אימה מחרידה בתמונה זו! מי שקרא את
השירים השונים של ביאליק שנדפסו בין תרס"ח – תרע"ו, שביניהם ישנן
הרבה מרגליות העולות בערכן הנצחי על טובי השירים הקודמים, שבשביעם
עטרו את ביאליק בשם „גאון“, מי שקרא והאזין לפרכוסני הנפש הנשמעים
בחרוניהם ומבין החרוזים, יודע, כי המשורר הגדול עטוף צללי יאוש שחורים.
הם מתנערים מעפר“, „צנח לו זלו“, „ויהי מי האיש“ ועוד ועוד – ככולם
אנו שומעים אגת כאב ומרינפש. לא כאנחות-אבל בשמעים הדברים כים

כיבבת-שבר. כל דבור הוא כאב מפעפע, כל חרוז טבול בדם, ועל כולם מרחפת ציפות נוראה ותוגת-יאוש איומה. אבל באותה שעה עצמה אנו שומעים קול רעש גדול כקול ענות גבורה, ואנו רואים המון גדול העוטרים את ביאליק בעטרת-הגאוניות ואינם רואים מרוב חדוה כי חדים הם הקוצים שבעטרה זו, וכי באו הקוצים עמוק בבשר המשורר... אז תרד מעיני המשורר העיף והמעונה פנינת-דמע אחת, ותספר לנו פנינת-הדמע מעשיה עצובה שלא רבות כמותה לעצב וליופי בספרות העולמית. כהמית לב חרישית וכתפלה וכה של נפש עדינה בצר לה נשמעה לנו אותה המעשיה של ביאליק. תוגתה ושלותה הן מסוג השלוח הנוגה של גבעולי השדה השבורים אחרי הסער. בלבביותו העמוקה ובצמצומו הגאוני, בדקות רקמתו ובחיוניות צער, שיר זה הנה לא רק אחד מבחירי היצירה הביאליקית, כי-אם גם אחד מפרחי-הקסם הנצחיים של הליריקה האנושית. אנו שומעים את הדברים העצובים והיפים, ומתחילים להרגיש, כי הולך וגו הצעיף שהיה נתון על פני האדם היותר יקר לנו, וכי הולכות ונעלמות הקליפות המרובות שהסתירו מעינינו את נפש היוצר. „חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים, ובכל כשלונה ועלבונה“, כמו שאומר ביאליק במקום אחר, אך גם בכל יפיה האנושי ובכל קסמי היצירה שלה תתגלה נפש המשורר באותה מעשיה עצובה. וכה תתחיל:

„והיה כי תמצא מגלת לבבי

בצפר תתפלש,

ואמרתם כה: היה איש תמים ופשוט

ועיף וחלש.

והיה האיש עושה וחי לו לתמו

ונחבא אל כליו

ומקבל בדממה, בלי ברכה וקללה,

מה שבא לו מאליו. י

(והיה כי תמצא...)

ועלית קיר קטנה לאיש ההוא היתה -

אך גם אולם של אורחים היה לאותו האיש, ובאותו האולם היו נאספים ומתאספים עד היום כל ידידיו המרובים של המשורר, ובה בשעה שהמשורר מפלל בדממה בעליות ובוכה על נפשו, שם באולם מתחת צועקים הידד ומחצצים בהצוצרות. בעלית הקיר עומד המשורר בשברון לבו „צונח לאשנב, ורועד ולוהט ומפלל בדממה“, שם הוא מתרפק וכו', מתרפק על רחמי-הלילה ומבכה את יתמותו ואת טעות-חיו, ומתחת, באולם הגדול, נשאים נאומי-כבוד. לכאורה, מראה זה באמת, עד כמה אהוב הוא ביאליק, אבל לפעמים קרובות קשה לאדם אהבת-חברו יותר משנאתו. יש מעמדי נפש כאלה שהאדם מבקש: הלואי היו שוכחים אותי ידידי והיו עוזבים אותי. על מעמד רוח כעין

זה דבר ביאליק זה כבר לפני הרבה-הרבה שנים: „אך בבא תור הסתו, בימי סגריר ועב“.

— — — — —
 „אז עזבני לנפשי, אח חנוך“.

(ביום קיץ, יום חם).

אחד מאסונותיו היותר גדולים של המשורר ביאליק הוא אולי זה שאין לו כלל אויבים. כולם אוהבים אותו, כולם ידידיו וכולם מחבקים אותו, הילדים שהתחנכו בסביבה מפנקת הנם תמיד היותר אמללים. להיות כל היום אהוב ומפונק, להרגיש על כל הגוף ריר-הנשיקות ובכל האברים כאב החבוקים — כמה זה קשה! „בן-יחיד“ יש לו תמיד חסרונות ופתח-חרטה הרבה הבאים לו מרוב סינוק ועידון. בנוגע לביאליק בא הכבוד הרב שזכה לו רק להותו, אע"פ שראוי והגון הוא לכבוד עוד יותר גדול ויותר אמתי. בכבוד הרב שחלקו וחולקים לביאליק ובתשבחות שמפורים לו, אין לראות התענינות אמיתית, במגלת לבבו. ואמנם — הכי מתענינים בנפשו של ילד-פלא יפה העינים? כל אחד יחשוב לו לעונג לצבוט לו על לחייו, להחליק לו על תלתליו, יהלל אותו בפניו ושלל בפניו וינה, יהנה עצמו מן היופי. בילד-הפלא מתגאים ההורים והקרובים, אבל הילד נשאר בבדידות נוראה, למרות הטפול המרובה שמטפלים בו, ואולי דוקא בשביל טפול זה. התערבות תמידית של „הגדולים“ מטעה לפעמים קרובות את הילד המחונן ומעקמת דרכו. אך העיקר הוא, שהנפש הרכה והמחוננה אין לה מנוח. כך היה גם עם ביאליק — המשורר כאשר הלך וגדל לעיניו. כשהוא אומר, והיה כי תמצאו מגלת לבבי, בעפר תתפלי, הוא יודע ברור, כי כך הדבר. מגלת לבבו, — רטטי-הנפש היוצרת האמתיים והיחידיים, שהתלבטו דום בין האותיות הקשות של הפתוס — לא עוררו כמעט כל שימת-לב, ואם שימת-לב לא עוררה, קשבה לבבית על אחת כמה וכמה. אנו היהודים, ביחוד זה הטפוס האנטרופולוגי שהתהווה אחרי החורבן במשך הגלויות, ואולי עוד קודם להן, הננו בעלי-חיים, מחקים. ההסתגלות הידועה שלנו היא באמת גילוי של קו נפש אחר, יותר יסודי, של השאיפה העמוקה והכשרון האמתי לחקות. אוהבים אנו לחקות חיי אחרים ויחסי חיים זרים, לפרקים לשם חקוי בעלמא ולפעמים לשם תועלת, אע"פ שבחקי זה אין כלל סמני „עבדות“ וכדומה. זהו פשוט איזה הרגל קופי שנעשה לטבע שני, יש אגדה עתיקה על דבר קוף שהתאמץ להשתיק ילד בוכה, בחקותו את חבוקי האם, ברוב רחמיו וברוב הכמתו הגדיל הקוף את חבוקיו ואת נשיקותיו, את אמוציו ולטיפותיו. וסוף המעשה עצוב מאד: הילד נשתחק אמנם, אבל נשתחק לעולמים בחבוקי-הקוף.

כמעשה הזה יקרה לפעמים בכל בית אנושי, וביחוד בבית שיש בו הרבה קופים. מן השעה הראשונה ששמענו את ביאליק בוכה על נפשו, שמענו גם את קריאות „ההידד“ לקראת „לאומיותו“ של ביאליק, תחיתו, „נביאותו“, ועוד. וכל מה שהצלף יותר על פני „לאומיותו“, כן גדלה השמחה „הלאומית“. לאשרנו לא השתיקו החבוקים את ביאליק, אבל נוראים הם החבוקים

המחנכים, קריאות-התהלה השכיחו את המית-לבו של המשורר, שהתגלתה עיד הרבה זמן לפני המשבר.

על ביאליק נכתב אצלנו הרבה, כמובן לפי הערך, וקצור כל הדברים הוא, כי הוא „גאון“. אך זה כבר ידוע כמעט מהשנים הראשונות להופעת ביאליק, מי אינו יודע עתה, כי ביאליק הוא המשורר הלאומי או משורר הלאומיות והתחיה? לפני חמש-שש שנים כותב פרישמאן, כי „שאל את הילד האחרון, מי הוא המשורר, הנביא ועוד...“ ובאמת, כי ימצא איזה פרא-אדם וישאל „מהו ביאליק“, הלא בוז יבוז לו. מפני שזהו כבר-ידוע ומוסכם, מהו ביאליק. התשובה אמנם לא תהיה תמיד לגמרי דומה, כי היא תלויה קצת גם במשיב: מה שהוא חפץ לראות בביאליק, אבל איך שתזא התשובה, היא תתחיל תמיד: „ידוע, שביאליק הנה... האחד יענה: ביאליק הוא משורר הלאומיות ויביא לך אלפי ראיות על „לאומיותו“, עד שתראה ותבין, כי כל יצירתו של ביאליק היא רק אילוסטרציה לפרוגרמה לאומית זו או אחרת. השני יאמר, כי ביאליק הוא אחד מבעלי „התחיה“, השלישי – כי „נביא“ הוא, והרביעי – אך, כמדומני, דעה רביעית אינה. אמת, ישנה עוד דעתו המיוחדת של פרישמאן, שכל כך התנפלו עליה בשעתה, אבל מהפגישה שנערכה לה לדעה זו של חריף-הבקורת שלנו ברור, כי זוהי רק דעתו הפרטית“. לא כן ההשקפות השליטות על יצירת ביאליק: מקובלות הן בעולמנו. כל אחת מהן באה מאדם המומחה, לדבר אחד, נאמר ללאומיות, לנבואות או לתחיה בכלל. יש גם מומחים אוניברסליים, שתשובתם תהיה יותר כוללת ויותר חשובה, אך כמובן, גם כן במוסכמות ובמקובל. בכל העולם כולו, ואולי גם אצלנו ברחובנו, ישנם אנשים, שידיעותיהם וכל קרביהם הרוחניים נמצאים אצלם מסודרים, וערוכים כבארגונים. די לך להדיק על הכפתור האליקטרי המוביל אל ארגו ידוע שבמוחם או בפנימיותם, ותקבל מיד תשובה ברורה על שאלתך, ממש כאבטומט לענייני-אוכל או לתוי-הפוסתה. אם לאיש כזה היית יכול לפנות בשאלתך על ביאליק, או היית שומע כעין אשד מים רבים היורדים בגאון מאיזו פסגה רמה: נביא הוא, גאון הוא, דגול הוא, משורר התחיה הוא, לאומי הוא, הוא – הוא – הוא. ובאזניך מצלצל כיללת רוח איומה: הוא – הוא – הוא...

ואז תברח מאותו הר געש המוריק הגדרות ומאשד המים הנכון להטביעך, ותסגר בחדרי חדרים ותשאל את נפשך: אבי שבשמים האמנם רק זה הוא ביאליק? מהו סוף סוף אותו המשורר שאשר כל כך את חייך והעניק לך כל כך עונג נפש עמוק? מהו סוד נפשו וחיוו מה, כי כל כך תאהבה? הלא מכל אותו המון המוסכמות והמקובלות על ביאליק, שכבר באה העת להטיל ספק בהן, ברור רק דבר אחד: האהבה העמוקה שמרגיש כל קורא-ביאליק למשורר. ועוד דבר אחד ברור, אם כי לעת עתה רק ליחידים: אותו המשורר ביאליק החתום על השירים הנפלאים הידועים לכולנו, ואותו ביאליק שעליו נכתבו ונכתבים אצלנו כל כך הרבה מאמרים שונים – הגם שני אנשים שונים, יתר על זה: אותו המשורר הגדול, שהקסים את לבבנו ונעשה כל כך קרוב לכל

יחיד וכל כך חביב על כל אחד בלי שום חקירות ובקורת, הנהו, באמת, לא זה הראשון ולא זה השני, כי אם שוב אחר... כי שלשה ביאליקים הם, כעין אותן שלש הטבעות עם אבן-היקר בזוון, נתן החכם. אחת היא אבן-היקר ואחת היא טבעת-הקסם, אבל מה יעשה האב ולו שלשה בנים אהובים ולכל אחד הבטיח את טבעת-הפליז הלך ועשה עוד שתי טבעות הדומות בכל לטבעת היחידה שקסם ונפלאות טמונים בה וערבב אותן והעניק לכל אחד מבניו טבעת. ועתה חושב כל אחד, כי אצלו היא טבעת-הפלא האמתית. אבל אבן-היקר היא הלא רק אחת. ביאליק הראשון הוא זה, שכל העולם חושב, כי הוא יודע ומכיר אותו בתור „נביא“, „לאומי“, ועוד ועוד. השני הוא זה שביאליק גופא חשב על עצמו במשך זמן רב, והשלישי – ביאליק השלישי הוא אותו המשורר, שאיש לא חשב עליו, ושהוא עצמו לא ידע זמן רב מיסוריו ומגדלו הענקי. ביאליק זה השלישי – הוא הוא היחידי והאמתי. הוא היה מצפין את סודו בחרויו, מפרסם ורוטט בלי-יודעים ביצירותיו, נצנה ויוצר.

פרישמאן נסה פעם לפרוק מעל שכס ביאליק את ערמת-ההגדרות, שהעמיסו עליו מבקרי, מכבדיו ומעריציו. באחד מפליטונויו שלו, שלא הביא, כנהוג אצלנו, לשום תוצאות בבקורת-ביאליק, הרגיש, כנראה, המבקר השנון, כי זה המשורר הגדול כמעט נחנק מסבל-ההגדרות. כנראה, הכיר פרישמאן כבר אז, שאין להבין כהוגן את יצירת ביאליק ואין לשפוט עליה, קודם שישחררו אותו מכל החיובים והמוסכמות שמצאו בו רבים. במאמרו הקצר עורר פרישמאן את השאלה על-דבר מה שביאליק איננו, אבל כדרכו של פרישמאן תמיד, עורר רק את השאלה, כדי שיבואו אחרים וימלאו אחריו, מתגדים נמצאו או הרבה, אבל ממשיכים לא נמצאו. בינתים, נדמה לי, פזר כבר רוח הזמן עצמו את המון הפתקאות וההגדרות שהכבדו על המשורר, באותו מאמר חפץ היה פרישמאן להראות מה שביאליק הנהו, אבל גם הוא נכשל בהגדרה חדצדדית. משום זה בא לידי משפט קצוני ומוטעה בדברו על שירי-ביאליק הידועים אצלנו בשם „נביאים“ ו„לאומיים“. כפי הנראה, חפץ היה פרישמאן לעורר את קהל „המהודים“, וורק בפניהם הגדרה חדשה ומצליפה, החשובה עד מאד מפני הגרעין האמתי שבה. מדתו של פרישמאן, שבה הוא נגש למוד את יצירת ביאליק, היא אחת המדות הראשיות והנכונות, שבהן גדרשת היצירה האמנותית, אך אינה המדה היחידה וההכרחית. יותר מדי מרכבת היא היצירה האנושית, כדי שיהא ערך מחלט לבאור חדצדדי, גם אם הוא נכוי ואמתי.

נפש האדם – מי יעמוד על כל סודה? ונפש היוצר על אחת כמה וכמה מי ידע את כל חריצי הנפש ומחבואיה, את פרכוסי הלב ויסוריו? רק אחר שהתענגת דרך על העונג, שהמשורר הגיש לך, ושמת את לבך לנפשו של זה המשורר המשמש לפניך לענג את חייך, אז אולי יעלה על לבך הרעיון לחפש את המשעולים הצרים המובילים אל יסודי יצירתו. ומי יודע, אולי תחת ענג יגיע צער, ותחת שובע צמאון, אבל ברוך יהיה זה הצער שיעורר בך את

אנושיותך ויחיה בך את האה ואת הרע... לאור הנפש הסובלת ויוצרת, מפרפרת ושרה, יראו לפניך אחרים לגמרי ערכי היצירה וחשיבותה. ואז בהיותך יחידי לנפשך תחליט לשאול את ביאליק עצמו: מהו תקח את ספר השירים שלו כמו שהוא, את ציוריו ומאמריו – ותשתומם. לכאורה – אין כל מעבר ואין שום גשר פסיכולוגי בין הברכה ובין קראו לנחשים או בין עיר ההרגה והאלגיות היפות של השנים האחרונות. הגשר היחידי בין יסודי היצירה השונים של ביאליק הוא רק נפשו הסינטיטית של קוראו. בנו, בנו מתאחים קרעי היצירה של המשורר, רק אחרי לוותנו את היוצר במשעוליו המרובים ואחרי ספגנו אל תוכנו את מנגינותיו ואנחותיו נוכח למצוא את הדרך ליצירתו. אז מתבררים לפנינו בבירור גמור ההשפעה הגדולה של המציאות הממשית, והגורמים החיצוניים המרובים על השירה והריתמוס שלה, על עליותיה וירידותיה. בשעה שמתגלה לפניך העקומה הגדולה שהאדם היוצר מוכרח לעבור בה בחייו ונפתוליו, ולאזניך יגיע הרחש האטום של הנפש המפרכסת ביצירה – אז יאורו פתאום לפניך באור חדש דרכי היצירה של זה המשורר שהיה נחשב בעיניך לידוע וברור.

באותו רגע יש שתראה פתאום את משוררך הנערץ עומד לפניך עלוב ונדכה, עיף ועציר, ומחכה לרחמך.

נפשי עומדת שם דומם,

חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים

ובכל כשלונה ועלבונה;

(ויהי מי האיש...)

ביאליק ביאשו הנורא מחכה רק לדמעת סתרים שתהי פדיון לחרפת-חייו וכפורים לקלון-ענותו, אבל יש לו הזכות לקוות לה בנתיכפורים, ולא רק מבן הדור ההוא כי-אם גם מבן-דורו. הרהורי-עצב עמוקים צריכים היו לעורר בנו דבריו של המשורר היותר חביב עלינו, בבקשו רחמים אצל האיש, ישר הקומה אשר יבוא אחריו, היינו – אחרינו, ביאליק מנחם את עצמו כי הדור הבא לכהפ"ח, להמון לבו לא יבזו ובמכאובי נפשו לא יתעללו, (שם) אפילו התיחסות ניטריית כזו, כנראה, אין ביאליק מוצא אצל בני דורו, ובכן אלה שעטרוהו בעטרות השונות של נביא, לאומי ועוד – התעללו, במכאובי נפשו?... מפני המלים העקרבים ודברי המרוות לא ראו בני דורו של ביאליק את עלבון חייו וכשלונו. וגם ביאליק עצמו לא הרגיש בהם זמן רב. מבלי הכרתו וידיעתו התאנח זה כבר, הרבה זמן קודם שהתחיל לחשוד במדוי לבו. איש לא שמע את אנחותיו הכבושות, וגם הוא עצמו לא שם להן לב. משום זה כל כך טרגי הוא ביאליק. בסקירה הראשונה אפשר לחשוב, כי הוא אחד היותר מאושרים שבעולם: גדול הדור, משורר-שליט, חביב ונערץ, ועוד ועוד; אבל דוקא משום זה הוא אולי אחד הטפוסים היותר אופיים ברוח הטרגדיה הקלסית, הסופוקלית. חוץ מהנגודים ההכרחיים והקרעים העמוקים שביצירתו ומצבו בחיים, הגה ביאליק הטפוס היותר טרגי בניינו עיי

זה שלא ידע זמן רב מאסונו שלווה אותו על דרכו. כבר עד למשבר הנפש שבא עליו היה ביאליק שבור, כי שלמות לא היתה בו מעולם. זה המשבר לא היה כלל קטסטרופלי ופתאומי. ביאליק הלך כל העת מראשית הופעתו הלוך והתקרב אל המשבר הקשה. הנחה זו חשובה לנו עד מאד. המעבר מפתוס גא לאגיה רכה ונכנעה יש לו סבות עמוקות בעצם יצירתו של ביאליק ואינו חיון זמני. בשביל לברר סבות עמוקות אלו צריכה מגלגל לבבו של ביאליק להיות נקראה מ"בראשית". העצב המר העולה מבין חרוזי השירים של תקופת המשבר ומבין שורות השירים האחרונים, מראים, כי לא חדש הוא הפצע ולא תמוץ או שלשום התאבל. אם זה המשורר המאושר התחיל לדבר על "הרפתחיו" ו"קלון-ענותו", סימן הוא כי היטב כואב לו, וכי איזו התגלות חשובה ועקרית באה לו. מה אנו יודעים מהתגלות זו? במשך שש-שבע השנים של תקופת "הערבית" עמד המשורר ועשה חשבון-הנפש לעצמו. איהו חשבון-הנפש שלנו? המשבר שבא ביצירת ביאליק הוא רק פרק אחד של הטרגדיה הביאליקית, כי חוץ מגורמיו העבריים המיוחדים יש לו לצערו של ביאליק גם גורמים אנושיים כלליים. עפי מצבו המיוחד וע"פ יסודי נפשו הנה ביאליק לא רק המשורר העברי היותר טרגי, כי אם בכלל אחד המשוררים היותר טרגיים. ובטרגיותו זו יש אולי הרבה יותר אזניברסליות משישנה בגאונותו. לעולם התרבותי הגדול (חוץ מאותה הקבוצה המצערה של עברים יודעי עברית) יעשה ביאליק קרוב וגדול ע"י צערו האנושי העמוק, שהתבטא בשיריו של הזמן האחרון וכיצירתו הקודמת. וגם זה הוא ערכו העולמי של ביאליק, שגורלו גרם לו להיות אחד היוצרים הגדולים והמעטים שבחיינם, באה ועברה שעת הרחמים הגדולים.

הים כי ירגו וירתיח משבריו – זוהי שירתו וזוהי חיותו; פרח כי ייף ונתן את ריחו – בצבעיו ובבשמי כלואים חיו; צפור כי תעוף ותרון – במעופה ושירתה קיומה, רק האדם כי יחיה וישיר – חיו לחוד ושירתו לחוד. הזיונות החיים והיצירה באים אצל האמן זה בצד זה או זה פלוית זה, אבל שונים הם אחד מרעהו ודוחקים אחד רגלי רעהו. אותם המשוררים ששירתם היא "כשירת הצפור ביער" הם רק המעוט שבמעוט. המרובים – משנה צער להם. אמנם כי לפעמים רחוקות יעגו החיים את היצירה או היצירה תנעים את החיים, אבל ע"פ רוב צוררים החיים לשירה או השירה בולעת את החיים, ותמיד יש לו לאדם מה לבכות, אם את שירתו שנדמה בשאון החיים או את חיו שאבדו בשירה.

אך הרבה יותר קשים ומענים הם הנגודים שביצירה עצמה, אלו העליות והירידות המרובות. כל עמדה חדשה של היוצר יש שהיא מתכוננת על קבר-תקופה שקדמה לה, והמשורר הולך לו קדימה ומאחוריו נשארים פגרי-זכרונות של יצירתו הקודמת. ע"פ רוב אין האמן מרגיש בשעות העליה שלו את שתי הרשויות ההכרחיות שבהן נמצא כל אדם יוצר, כי מצד אחד שקוע הוא בשאון החיים ומהצד השני – תשכרנו המית היצירה. ע"פ הכרח פנימי בלי הכרתו שר המשורר ושוכח את עצמו ומשכח לפעמים את יסוריו וגעגועיו המשיים

בחזיוני רוחו, או מבליע הרגשות בהרגשות. כבחלום יעבור האדם דרך תקופות חייו ויצירתו מבלי לעמוד רגע ומבלי להתעכב עליהן. אבל יש שאחרי שנות יצירה קשות, כאשר יפוג קצת שכרון היצירה, יעמוד פתאום המשורר על דרכו, עיניו תפקחנה, והוא יראה לפתע את נפשו מתעטפת וקובלת בדממה... אז רואים אנו את המשורר עומד נכלם ועלוב לפני אותם האנשים שהעניק להם מטובו. וזו הנפש העשירה והגותנת מבקשת פתאום נדבה, דמעת-נדבה! כאשר יוסר הצעיף מעל עברו של המשורר ומעל עיניו, יראה פתאום את דרכו והנה מוטעה, ואז באה תחת התהיה בתחומי היצירה תהיה על הראשונות בין בדרכי היצירה ובין בדרכי החיים.

בשביל השבת-האבודה של עלומי ובריאותי, בשביל ענגי הטבע, רעיתי האהובה ובני - ראה, את כל האמנות שלי הייתי נותן כתב ווגנר הגדול בערב חייו. ומשורר אחר גדול שדרש בגאווה ובהכרת-עצמו עמוקה ממלכו תמיכה ממלכית ושנעשה ידוע בכל העולם, נתן בפני גבורו רובק של דרמתו האחרונה: האת, האם אינם חשובים וטובים הם החיים המוארים באור השמש ובוהר היופי הרבה יותר מזה הטפול התמידי בטיט ובשיש בפנוו הרטובה, הטפול עד לידי עיפות מות? קשה לו ליוצר שהתגלחה לו פתאום טעות-חיו. רות-ענויים היתה היצירה, אולי קשים היו גם החיים - אך נראה משתיהן היא ההתגלות: לא היה כדאי. ואם פנה היום, ואת הנעשה אין להשיב, אז יותר קשה היא התוגה המעטפת את נפשנו. הרבה יש להרהר אחרי האמתיות המתגלות לאדם בפנות יומו ועל סוף-דברו השולל את כל דבריו, אבל אין אנו רשאים להסיח דעתנו מהן; ואולם חשיבות מיוחדת וחיונית ואמתיות מכריעה יש לו לאותו חשבון-הנפש של היוצר הנעשה באמצע הדרך, בשעה שקדרו עליו פתאום שמיו, והיום עודנו גדול. יש שחשבון-הנפש הנעשה באמצע הדרך הנהו תוצאה ישרה ממערכי הלב של המשורר הדין ושופט תמיד את עצמו, ולפעמים תלוי הוא בעצם היצירה של המשורר, שיצירתו היא מסוג יצירת הרטט והחרדה הפנימית שבנשמה. אך ע"פ רוב מצטרפים לגורמים פנימיים אלה גם גורמים חיצוניים התלויים בידי אדם, ועל אלה האחרונים עתידים אנו ליתן את הדין.

עד אשר מתגלה למשורר כי כחו תם לריק, כמו שאומר ביאליק, הוא עושה סך-הכל של יצירתו וחיו, כי מה בצע בחייו סר הדרם - וכל מה שהאמן גדול מחברו כן גדלים יסוריו בשעת המשבר, אם הוא בא עליו. פקפוקים וספקות שונים מתעוררים אצל הרבה משוררים ויוצרים, אבל האמן הגאוני שחותמו הוא אמונה ובטחון בכחות עצמו. כשהוא מרגיש צורך להעריך מחדש בשביל עצמו את חייו ויצירתו, אז יש לחשבונו ערך מיוחד. חשבון זה מביא לפעמים לידי יאוש נורא, אך יש גם שתקופה זו של שבירת-החיים והיצירה עוברת בשלום, והיוצר יוצא שוב לדרכו החדשה מלא כחות חדשים והרגשות חדשות.

אשרי האיש שזכה לראות בהבקע עליו שחרו שנית אחרי ליל-הגנדודים האפל. כנסיון קשה עמד ויצא ממנו בשלום. אבל אוי למי שנשאר יחידי בדרך

בשעה שעדרי צללים יסובבוהו והוא בודד ונעזב...
 מן האופל המעיק יביטו עליו בצער ותחנונים דפי ספר חייו, ויצירתו
 תדרוש ממנה תיקונה, ומי שרואה בשעה קשה זו, שעת הרחמים הגדולים, את
 המשורר הגדול בצרתו, יהמה עליו לבו והוא מוכרח לשאול את נפשו בחרדה
 ודאגה; הימצא משוררו זה היקר בעברו די כח לצאת מן המבוכה, היעמד
 בפני המשבר?

כפי הנראה, יוצא ביאליק לדרך חדשה. אותם המשעולים הצרים והנעלמים
 מן העין, שלהם היה המשורר סר לפעמים כדי לנוח מהאורחה הכבודה
 של המתופפים והמריצים, שבילים צרים אלה הולכים ומתאחדים
 יחד לדרך חדשה, דרך-המלך, שסלל לו בעצמו ובשביל עצמו. ומי יודע, אם
 לא בדרך זו, המוארה באור הקסם של הליריות העמוקה והלבביות הנאמנה,
 יראה לפנינו המשורר העולמי הגדול, ש"עולמיותו" תהיה גם גאותנו הלאומית.
 בצער מרובה ו, במדוי לב" עמוקים עלתה לו לביאליק היציאה למסלולו החדש,
 אבל מצב רוחו זה החדש יש לו שרשים עמוקים בעברו ובנפשו. שם, במחבואי
 השבילים שבתוך יער הארזים, אנו צריכים למצוא את מעינות-החיים
 ששובבו את נפש המשורר עד המשבר, מראשית יצירתו עד היום. רבים הם
 המשעולים שביער, כל משעול ומשעול ויפיו, אבל זה הנתיב הראשי המוביל
 לתוך עבי היער והשומר על סודו, זהו החשוב ביותר. אדם בא ביער – מעמיד
 לו סמנים. יש נכנס ביער ופושט מיד למשעולים, ועד לב היער לא יבוא. די
 לו בחזיונות בודדים ובקוים פרטיים של היצירה הפלאית ואין הוא שואף לעצם
 הסוד ולמרכז-הרזים. אך הרבה יותר חשוב לתעות בנתיבים כדי לבוא סוף
 סוף אל המחבוא הראשי וסודו האחד...

„אני יודע יער, וביער

אני יודע ברכה צנועה אחת:

בעבי החרש, פרושה מן העולם,

בצל של אלון רם, ברוך אור ולמוד-עפר,

לבדה תחלום לה חלום עולם הפוך

ותדגה לה בחשאי דגית-זהבה –

ואין יודע מה בלבבה.”

„ברכה צנועה” – האין שמה „ביאליק”...?

II על המשמר

די רק להעיק עין על כל יצירתו של ביאליק עד עתה, כדי להוכיח,
 שהוא לא היה משורר „לאומי” (במרכאות כפולות) *par excellence* ולא
 היה משורר לידי טהור, בשביל להיות משורר „לאומי” הוא יותר מדי שורר,
 ורגש השירה האמתי לא נתן לו להקשות כלי-שמוש בשביל מגמות רעיוניות

שנות. אבל גם ליריקן אמתי לא היה, כי אין למהוק בספר שיריו את השירים המגמתיים והפתיים. כאשר יבוא איש שלא שבע כלום על ביאליק (במקמד כזה צריך להעמיד את עצמו כל מי שהפך להתחיל כחדש את הבקורת על ביאליק) ויקרא את, צנח לו זלול"ו, והם מהנערים מעפר", או יאמר, כי כותבי השירים הוא אנטי-לאומי ואנטי-צבורי, יען כי בשירים אלה יראה דק את היחיד המתיאש, המקלל את צבורו. מכל יצירתו של ביאליק ברור, שהוא איננו אינדוידואליסטן טהור היודע רק את הי לבו ואינו הל ומרגיש במה שנעשה סביבו בסביבתו. בדידות קיצונית הנובעת רק מתוך מרכיז הלכ אינה אצל ביאליק. בשיריו הנזכרים ובדומים להם אין לראות הוכר רגש הצבוריות או הלאומיות, אבל בהם התבטאה די זרכה החתנגדות לצבור והשנאה אליו. לסבותיה של שנאה זו לא נפנה לע"ע את לבנו, כי השובה לנו עתה רק העובדה. ביאליק מהנגד בחמה וכעס ללאומי: נראה שהצבוריות הסבה לו הרבה צער. ע"פ השירים המרובים של תקופת המשבר ואחריה אנו רואים, כי ביאליק בורה מצבורו, מתרחק ממנו ושואף להתבודדות. רואים אנו את ביאליק והוא עיף, מתמרמר וקובל. מלחמה פנימית לו עם איזה הרגל עמוק שבטבעו או איזה תכונה קשה הגורמת לו הרבה יסורים. מגרש הוא מלבו אי-אלה הרהורים טורדים, מתרגז וצועק, ובהתרגוזהו ובקללותיו הוא פינה אל איזה, כלל"ו, אינו קבוצה של, רביס", המעוררים בו את כעסו והרוננו, את יסוריו וצעריו. באותו הרוננו המרובה שבו מדבר ביאליק על יחסיו לצבור אנו מרגישים ריאקציה, מעין חרטה על התיחסות אחרת מוטעה שגרמה לזה. ע"פ הארס הרב היצוק בשירי ביאליק של תקופת המשבר, אנו יכולים לדון על עמקותה של המלחמה הפנימית בנפש ביאליק. ואכן, תקופת המשבר גלתה לנו קידם כל ביצירת ביאליק התנגשות של שני יסודות נפשיים המתנגדים זה לזה. לאור האבוקה של התועה בדרך ראינו פתאים את לב המשורר, והנו כלול מלא הריצים עמוקים הנאחזים רק בדרך הגאוניות. הקול הולך, כי ביאליק הוא משורר גאוני, מי ששם לב בכלל לדיפלומים מעין אלה, צריך בכ"ז לדעת כי גם בגאוניותו נבדל ביאליק משאר המשוררים הגאונים. אצל הגאון הורגלנו תמיד לראות שלמות פנימית, אבל ביאליק מלא נגודים פנימיים, נגודים טרגיים. ואם למרות כל המתנגדים הפנימיים, למרות היהוסים המדכאים של גורל חייו, אנו רואים לפנינו בכל זאת את אחד מענקי השירה העולמית, סימן הוא שזהו משורר, מסוג מיוחד - sui generis, ולא השם, גאון" הוא העיקר, אף שגם הוא בוא יבא. ואם בנוגע לכל משורר ואמן חשובה היא העצמיות שלו, הראשונות, הנה אצל ביאליק אנו רואים מקוריות שקשה למצוא דוגמתה. ובצדק כתב:

לא זכיתי באור מן ההפקר
אף לא בא לי בירושה מאבי,
כי מסלעי וצורי נקרתיו
והצבתיו מלבבי

יצירת ביאליק כלה כמו שהיא בנגודיה ובזרמיה השונים, היא מגלגל אחת של נפש מקורית. במאמרו „שירתנו הצעירה“ מדבר ביאליק על שירת הרבים שמלאה כבר את תפקידה וצריכה לפנות את מקומה לשירת היחיד שנושאה הם המשוררים הצעירים. באמנות מרובה תאר ביאליק את שתי התקופות החשובות בהתפתחות שירתנו, אבל החסיר במאמרו במתכוין פרק אחד חשוב: הוא לא הראה לנו את המעבר משירת הרבים לשירת היחיד. נדמה הדבר, כאילו עשתה שירתנו בהתפתחותה קפיצה פתאומית. אך כאשר נחזור על המאמר ונקראהו ביתר עיון, אז יתגלה לפנינו המעבר המבוקש: הלא זהו כותב המאמר בעצמו. המעט מזה – הוא הקריב את עצמו לבנין גשר זה. וכך עומד לו ביאליק ככריח במשכן השירה העברית, בו התגלו במדה שוה גם הרגשת הצבוריות, גם הרגשת היחידות, ובגורלו עלה להיות אהרון לצבוריים וראשון ליחידיים. אבל התגשרות זו בין שתי התקופות מהתפתחותנו התרבותית עלתה לו לביאליק בהרבה צער. לו היה הרגש האחד עולה על השני וגובר עליו, אז לא היתה ביניהם שום התנגשות טרגית קימת, ושירת ביאליק היתה כולה צבורית או כולה יחידית. אבל שתי ההרגשות התפתחו אצל ביאליק בעת ובעונה אחת. מפני סבות שאינן תלויות בו. ביאליק עוד לא יכל לתת לנו את שירת היחיד הטהורה, אבל גם להיות בעדנו „שליח צבור“ חמים ונאמן כבר לא חפץ. משום זה צריך היה להתפתח אצלו קרע נפשי מיוחד שהוא עצמו קרא לו בשמו הנכון. חוץ מצער היחיד באשר הוא יחיד וצרת הכלל באשר הוא כלל צבורי, נתוספו לו לביאליק עוד יסורים מיוחדים, הבאים בעקב התנגשותם ומלחמתם של שני יסודות נפשיים זה בזה. מתחלה לא הרגיש ביאליק כלל בשניות זו שבנפשו. עוד בהולכת את מעמיו... קורא ביאליק ללבו „דביר החזון, קן החלומות“, מבלי להרגיש כלל את ההבדל העמוק בין „דביר החזון“ העומד לשמש את כל המחנה ובין „קן החלומות“ הפתוח רק בשביל היחיד. לו נדמה אז באמת, כי לבו הוא הנשר החדש בין היחידות והצבוריות, ובמשך זמן רב היה, אמנם, עובר בנקל משירים ליריים טהורים לשירה פתטית, משירי אהבה וטבע לשירים „לאומיים“.

היו שנים שבהן היינו שומעים ברתת של אהבה את קולו האמיץ של ביאליק. כנרד נתכו על ראשינו אבני-תוכחתו, והמלים העקרבים באו עמוק בבשרנו. אז חשבנו כי משורר זה הוצק מברזל ועשוי לבלי חת ולעולם יהא המנצח. „בשירי החורף“ שלו גלה לנו גם את המקור שממנו בא בדמו עורף הברזליות, שמה נעשה גם קולו מצלצל כמתכת טהורה. אבל מה שנעשה אח"כ בעורף כח זה וברזיליות זו, שביאליק קבל בתוך היער, – סוד זה מגלים לנו שירי-היאוש שלו, בכל עיונו וכחו שנתנו לו מהסבע השתמש המשורר בשביל עבודתו הצבורית, ונעשה חסר-דם. במשך השנים שביאליק בלה בתוך הצבור והיה „לאומי“ ו„נביא“ ועוד, נהפך הגבור ל„איש הלש“ ובתקופת „הלאומיות“ שלו, כאשר שמענו מפיו את „הדבר“, קראו לנחשים ועוד, קשה היה לצייר אפילו, שביאליק יכול לדבר בלשון רכה ולקבול בדממה. אבל, באמת, היו אצל ביאליק עוד קודם לזה וגם באותה שעה

עצמה שירים ליריים טהורים ותפלות-לב זכות, שאיש לא שם עליהן לב. הן „הברכה“ ו„עיר ההרגה“ נדפסו בתקופה אחת! בכ"ז לא התאימו אחת לרעותה – הליריות של ביאליק והפתטיות ה„לאומית“ שלו. וזוהי אולי ההצטרפות היחידה בשביל אלה שלא הרגישו בשעתם בשירת-היחיד של ביאליק, והיו מתפעלים רק משיריו הלאומיים והנביאיים. אך אלה שהיתה להם קשבה יותר דקה ושמעו גם את רחשי הלב של המשורר העולים משיריו הליריים, היו ודאי תמהים ושואלים: מהיכן באו לביאליק הזועם והחזק רוך נפשי ונעימות לירית? הו, פשטות תמימה! כאילו היה ביאליק רק זועם ורק מוכיח! הרבה יותר צודקת ונכונה תהיה השאלה ההפוכה: מאין באו לביאליק הרך והלירי „מלים עקרבים“ כאלו ופטוס רועש כזה?

יהודי עדין, בעל נפש רכה ורגשנית השכורה מאורות וזהר, איש רך-המזג וחולם חלומות – איך נעשה פתאום מוכיח בשער, דברן ו„נביא“? זוהי באמת שאלה חמורה וגם פלא גדול. אבל בפתרונה של שאלה זו נמצאת נקודת-הכבד של ההערכה החדשה של יצירת ביאליק. לא שמענו, שחיינו העבריים המיוחדים במינם ירככו ויעדנו איזו נפש רנת-צער ויאצילו עליה אור ויופי; אבל כי צרותינו יכולות להכביד ללב אנוש, אפילו את הלב היותר עדין ורך – את זה שמענו. ובביאליק ראינו זאת.

„כקורנס כבד“ היה נופל דברו, אך מפני הד ההכאה של הקורנס לא שמע איש את האנחה שהיתה נעתקת מפי בעל הקורנס. וכך היה עומד לו יהודי חלש ורך ומכה בקורנס כבד שנפל בחלקו, והיה נאנח לו חרש עמוק-עמוק...

את קול נפילת הפטיש שומעים מרחוק. אבל את האנחה החרישית ישמע רק הקרוב העומד אצל בעל הפטיש. הרבה חספר האנחה, אבל קול הפטיש ישיביחה. תבוא שעה ואלם הקורנס; אז תשאר האנחה תלויה באויר, ורבים ישמעו אותה. אז יתגלה פתאום על הסדן מתחת הפטיש – לב אדם. מה יהיה בסופו של אותו לב אדם שבא בין הפטיש והסדן? הנה ספר ביאליק על „סדן ופטיש“ פעמים אחדות, אך שונים הם הספורים שלו. בשעה שביאליק היה נאמן לעולם היופי שלו והיה שר לנו את שירת נפשו ביחידות, אז הוא מספר:

„בעבי יער זה אכנס;

סדן ופטיש טמונים שם

„אשלף לבי או מחזי

„ואשימנו על הסדן

„ובפטיש אהלם, אהלם

„ולבי מלא כחות חדשים

„לא ידעתם מני אז –

„שוב שנית לי והיה

שבסיתים מוצט, עו“.

(שירי החורף) -

— זהו בשעה שהמשורר נמצא ביערותיו יחידי לנפשו. אבל כשהוא בא אלינו לתוך המחנה וחפץ שוב לשים את לבו על הסדן, כדי להיות בשבילנו למופה ולהוכיח לנו על חולשתנו, נוולנו ועוד ועוד, אז רואים אנו מחוה איום עד מאד: „תחת פטיש צרותיו הגדולות יתפוצץ לבבו, צור עוזו“. (לא זכיתי) מה הן צרותיו הגדולות — אנו רואים בסוף השיר. שם מתברר לנו, כי הצרות הן צרותינו, צרות הכלל, מקרה איום זה קרה לו לביאליק בשעה שהניף את „הקורנס הכבד“ על שפלותנו, אבל, לא מצא סדן פטישו, והקורנס ירד בכל מאמצי הכח על הלב העדין של המשורר הרך. מה שהיה למשורר האמלל אחרי־כן, מספרים לנו שיריו העגומים של השנים האחרונות, ובודאי יספרו לנו שיריו הבאים, אבל לעת־עתה מן ההכרח הוא שתעורר אצלנו השאלה:

מאין בא ל„איש החלש“ — קורנס כבד? שאלה אחת ותשובות עליה הרבה, „הקורנס הכבד“, היינו הפתטיות שלו, הדברנות וה„הלאומיות“, באו לו לביאליק קצת בירושה וקצת מתוך נטייה פנימית לתפקיד זה וקצת מפני הכרח החיים והסביבה. את „האור“ אמנם לא קבל בירושה מאביו, אבל את „הקורנס“ קבל. החדוש שבביאליק הוא לא זה שהיה שליח־צבור מצוין ובעל־ככי גדול, כי־אם זה שהיה הראשון ללחקת הליריים שלנו, השתפכות־הנפש ושירים ליריים היו, כמובן, בספרותנו גם עד ביאליק; אבל שירה לירית אמיתית, מהלך ספרותי מיוחד וסגנון נפשי מיוחד לא היו אצלנו. אם נשוה את שירי־הנפש הבודדים של גורדון ואחרים לשירים הליריים של ביאליק, אז יראו לעינינו כשיחת־אהבים של זקן יושב בצפון הקר נגד שיחת־אהבים של עלם דרומי אכול אש התאווה. בליריות הטהורה הנה ביאליק, חתן בראשית, אבל בפתוס היינו עשירים גם לפניו, הקינות והסליחות הפיוטים והפזמונות, הליו, גבירול, שפירא, גורדון ועוד — אעפ״ שבביאליק עולה על כולם באמנות שלו ובקורבחו הנפשית אלינו, בכיז הנהו בשירת הפתוס רק המסיים והירוש. הירושה! אין לנו משורר גדול אחר שיסבול כל כך מסבל הירושה, ויחד עם זה יהיה עשיר בעשירות מופלגה של מורשה. בין קניני־הרוח היקרים שבביאליק קבל בירושה מהדורות שקדמו לנו, היה גם „הקורנס הכבד“, כי בתור משורר הוא בן בנם של טובי „הגדולים“ העברים, שרגש הצבוריות היה חזק אצלם וביאליק היה נאמן למסורת הגדולה שהתגלחה בין בחיים ובין בספרות — הרגשת צער של הכלל העברי. שם הכבוד של עוסק בצרכי צבור, זה השם שהזהיר במשך הרכה דורות, הולם גם את ביאליק בתקופה ידועה של יצירתו, אם כי עסקנותו הצבורית התגלחה במקצוע מיוחד. ישנם הרבה מינים של עוסק בצרכי צבור: מי שמקבץ כסף לעניים ומאכילם, מי שעוסק בפדיון שבויים, ומי מקדיש את עטו לעם. הקו היסודי של כל

בעלי הצרקה שלנו וכל העסקנים השונים הוא, כי כולם מסורים לזולתם, ובעבודתם לטובת הצבור הם שוכחים את עצמם ולפעמים מקריבים את עצמותם. הורגלנו להביט על המעולים שבנו כעל אנשים המצווים ועומדים לשמש את הכלל, ורק מנקודת ראותנו הורגלנו למוד את חייהם ויצירתם. כי מה אנו יודעים מחיי נפשם של המשוררים העברים העתיקים, של הנביאים, של התנאים, הגאונים ועוד? חייהם הפרטיים והרגשות-הלב שלהם לא ענינו כלל את העברי, ואם התעכב מי-שהוא על איזה פרס מחיי „הגדולים“ שלנו, אז היה זה רק בנוגע לפרט הבא ללמד על הכלל. וכך היתה גם השירה העברית ברובה שירת-רבים, ומשורריה היו ברובם שליחי-צבור. כשמדברים על ביאליק נוהגים רבים להזכיר את ר' יהודה הלוי, ובצדק. הרבה-הרבה קשורים ספרותיים ופסיכולוגיים ישנם בין אותו המשורר הגדול של ימי הבינים ובין המשורר היותר גדול אצלנו בזמננו. מי שיתענין במעיני-הרוח שהרוו את נפשו היוצרת של ביאליק, ימצא הרבה ענין לענות בתקופה הספרדית של שירתנו שהשפיעה על ביאליק הרבה יותר משהשפיעו עליו המשוררים החדשים שקדמו לו. שאלה ספרותית זו דורשת שימת לב גדולה וראויה הוא שיעינינו בה, אבל לעת עתה חשוב בעדנו שלא יבוא הפסק בהלך-מחשבותינו על „צבוריותו“ של ביאליק. ואמנם, „שרשרת הזהב“ של המסורה הצבורית הולכת ונמשכת משירת ימי הבינים עד ביאליק, כמעט בלי הפסק. זהו דבר הנראה לעין ואינו דורש רוב הוכחה. ר' יהודה הלוי שהיה גם „כנור“ וגם „תנים“ צבורי, מסר את העטרה השירית של שליח-צבור לבאים אחריו, ולא בו האשם, אם בעלי הפזמונות והפיוטים היו עלגיי-לשון, ועטרה זו לא היתה הולמתם, מפני שרגש השירה שלהם היה דל. הרבה דורות של משוררים שליחי-צבור היו בספרותנו, וכל אחד קבל מחברו שקדם לו, עד שבא ביאליק וקבל מגורדון את הטלית. וזה היה כבר כמעט מנהג מקובל: משורר כי יופיע בישראל, נגש הוא אל „העמוד“ ומתעטף בטלית הצבורית, „הקהלית“ ולא היה עולה כלל על דעתו ולא על דעת מי שהוא, כי יש לו להמשורר זכות להתפלל ביחידות על נפשו ולשיר את שירת-נפשו, בעליתו. גם ביאליק נגש קודם כל אל העמוד להיות משורר שליח-צבור לכל עדת ישראל, ומצא כבר אצל גורדון, זה שאמר „לא משורר אני, כי לוחם אני“, את כל כלי השמוש של השירה הצבורית: את „הפטיש“ המסורתי, את „נאד הדמעות“, את „הכנור“, את „השופר“ ועוד. ובכולם השתמש ביאליק בשירתו בכשרון גדול. עתים בכה (ראה את כל שיריו של עשר השנים הראשונות שבכל אחד ואחד אנו מוצאים „דמעות“). עתים הריע על התחיה („משומרים לבקר“, „מקראי ציון“, „ברכת עם“ ועוד) ופעמים הניף את „הקורנס הכבד“, היינו הוכיח והוכיח. בתפקידו זה האחרון הגיע ביאליק, כי דו ע, לידי שלמות רבה ועלה הרבה על המשורר הצבורי שקדם לו. אך גורדון השתדל בכל כחותיו למלא את חובתו לכלל העברי. בכל שיריו המרובים לא גלה כמעט אדם זה אף מקצת מחיי נפשו וסוד לבו, עד שאפשר לחשוב, כי חיי-צבורו הם חיי נפשו. משתמש אני בכונה בהמבטא „צבור, צבוריות“, כי אצל גורדון אין אנו מוצאים עוד את המושג הבהיר של עם

ולאום, וגם ביאליק הגהו בשיריו „הלאומיים“ יותר צבורי מלאומי. אך על „לאומיותו“ ו„צבוריותו“ של ביאליק בחלק ידוע של שיריו עוד ידובר. גורדון הוא בכל אופן, בלי שום ספק, עסקן צבורי במקצוע השירה. ובמובן זה עלה על ניקרסוב הרוסי, שהיה סוף־סוף משורר נעלה, עד כמה עלייתו זו של גורדון היא עלייה ועד כמה היא ירידה — ידון כל אחד מנקודת השקפותיו הספרותיות. ודאי ימצאו בימינו רק אנשים מעטים שיסכימו לדרישתו הידועה של ניקרסוב מכל משורר בן־עמו: „הרשות נתונה לך שלא להיות משורר, אבל להרגיש את אזור הותך מחויב הנך“. בנוגע למשוררים העברים שלטת עוד עד היום בחוגים ידועים דרישה זו של אזרחיות, צבוריות או לאומיות, במקום שירה אמיתית, שירת־נפש סתם. כאשר ראה גורדון חזון רע, כי התרבות העברית המקורית הולכת ומשתכחת מצבורו, עמד ושאל בחרדה: „מי אגיד עמל? כאילו היה צריך לעמל בשביל מי שהוא! כאילו היה ממלא איוו „עבודה“ ולא היה שר מלכו ומנפשו בשביל צורך עצמו! כטבעת אחרונה לשרשרת הזהב היה ביאליק למסורה הצבורית בשירה העברית. דומה הוא לקודמים לו ואינו דומה. גפשו חוננה גם בהרגשה צבורית עמוקה וגם בחיים עצמיים העשירים באושר וצער פרטי. וכשהתראה ראשונה ברחובנו היהודי חשבנו כולנו כי משורר מסורתי לפנינו, אבל לפעמים היה שר איוו שירים משונים, שירים רכים ויפים שלא שמענו כמותם. זה היה קצת מוזר, אך שיריו הצבוריים היו כל כך חזקים ומרעישים, עד שהסחיו את דעת הקוראים משירי־הלב. האזנים היו נטויות רק לאותם השירים, שתכנם היה הכלל העברי עם הרפת־חיי, וצורתם — משבצת מלאה אבני־יקר של ירושת־אבות. בצורה מיוחדת זו של שירי ביאליק הצבוריים אירע מקרה מוזר אחד, שידברו עליו כעבור שנים אחדות כעל אנקדוטה ספרותית מענינת. מפני סבות פסיכולוגיות מוכנות, השתמש ביאליק בשביל אחדים משיריו הצבוריים, בסגנון ספרותי המעורר במוח השומע אסוציאציה עם סגנון הנביאים. והנה התפתחה האסוציאציה להשוואה וההשוואה לקביעת דמיון, וביאליק נעשה פתאום „נביא“... אצל בני דורנו יש הולשה אחת מוזרה: געגועים למחזות חיים שעברו כבר מן העולם ושאינם כמעט מוכנתים לנו מפני ריחוק הזמן ושנוי העולם. כן, למשל, אוהבים רוב המשתתפים בנשפיה־מסוות להתחפש דוקא בבגדי מרקיות, פיאודלים, אבירים ועוד. כל זמן שהתהדרות זו בבגדי הדורות שעברו נעשה בנשף־מסוות, אין הרעה גדולה, אבל כשאדם בן זמננו המתענג על אופיריות ומשתמש באליקטריה ומציא חידקים שונים, חושב שהוא הבין הבנה ברורה את הנביאים, או נראה הדבר כמגוחך. המעט מזה שביאליק הוא משורר גדול, ראש לתקופה ספרותית שלמה — אך אצל בני דורו התגלו פתאום געגועים עזים לנביא וצמאון לדבר „נביאות“, והנה נפל הגורל על ביאליק להיות „נביאם“ של העם יודע. תרועה, אולי עתה, אחר שנפתח ספר־חיי של המשורר שנעשה חוזה בעל־כרו, הבינו כבר רבים את טעותם ואת חטאם, אך היה זמן שפרישמאן צריך היה להפריז בדבריו, כדי להוציא את האנשים מהאיקסטזה של בקשת־הנביאים שלהם. פרישמאן אומר על ביאליק: „והוא מאמין ג'כ מה שאומרים לו, כי הוא

מתנבא. והוא זועם והוא נעקש בלאומיותו והוא יושב תיכף לשלחנו וכותב לנו זעם וללאומיות ונביאות, נביאות בלי מדה וסוף. כדרכו חמיד, משהמש פרישמטצן גם הפעם במבטא קצוני ומוגזם, כדי לעורר את המחשבה המטומטמת של מתנגדיו. אפילו שיריו ה"לאומיים" ו"הנביאיים" של ביאליק אינם מלאכותיים. אבל נהיה קרובים לאמת אם נאמר, כי בהופעת השירים, הנביאיים ובכל התקופה, ה"לאומית" שביצירת ביאליק היה הרבה מהיפנוזה הדדית. מי הטעה את מי, קשה להחליט עתה, אבל ברור, שלמרות הנטיה הנפשית של ביאליק לפתוס ולצבוריות, למרות מסירותו לירושת-האבות, היה בקרבו מעין חי של שירה לירית עשירה ורבת-צלילים, שבקשה תקונה בשירת-היחיד. הרעיון של נביאותו הלך והתפתח עד שהגיע לידי אבסורד, ובכ"ז עודנו מרחף סביב שמו של ביאליק. מתקשים אנו להבין הבנה שלמה את התעוררות השם, נביאותו בנוגע ליצירת ביאליק, אבל יש לישב קצת קושיא זו לא רק באסוציאציה מרולית ולשונית כי אם גם באותו המצב הנפשי המיוחד של בני גילו של ביאליק, בני-גילו ולא רק בני דורו, כי לאשרנו הלא גם אנו בני דורו של ביאליק. על מצב נפשי זה אומר ביאליק:

כֹּל רגשות לבנו הסתומים או נביא שאנו;

נביא אמת שיגע בצנור לבנו ויבא

וידליק מלמעלה, מעל לראשינו, כוכבו,

ורוחו יהי המבוע לכל ההרהורים

הכבושים בהרבה לבבות כחלומות לא-ברורים.

(לאהרד-העם).

ביאליק חושב, כי געגועים טמירים אלה מצאו את מבוקשם באהד-העם, אבל באמת היה הוא בעצמו המבוקש ובעצמו היה גם, הנמצא. אותו, הנביא שעליו מדבר ביאליק בקטע המובא, כעל בעל האוצרות של חלומות לבותינו וכעל שומרם של גנזי הנסתרות שבנפשונו, איש כזה המאיר גם על השממה הגדולה מסביביו כמדל-אור, מאיר מאליו ומעצמו — אם לזה יקרא נביא, אז ודאי שביאליק הוא נביא, אבל הגדרה זו הלא הנה יותר מדי סובייקטיבית ושרירית. הסמנים האחרים שביאליק נתן בנושא השיר הנזכר, מציינים רק את יפיו של גדול-הדור, שזכה להיות משפיע על צבורו, אך השם, נביא והמושג, הנביאות מעורר בנו הלך-מחשבות מיוחד ועצמי שאין להרחיבו עד אין קץ. כמוכן, אפשר להכניס הרבה מושגים חדשים לתוך מלים ישנות, אבל בהכנסה זו כרוך הפסד גדול הבא ע"י טעויות וערבוביה. גם לביאליק הויקה הרבה השתמשות זו בשם הישן. רוב האנשים שדברו על שיריו הנביאיים של ביאליק לא חשבו כלל על ההגדרה שהזכרנו קודם, כי אם על אותו חוג המחשבות והרעיונות המתעורר אצל כולנו כאשר אנו מוציאים מפינו את השם נביא במבטאו העברי. עד כמה עזרו מחשבות אלו את עיני האנשים ובלבלו את מוחם, אפשר לראות ע"פ קטע הלכות ממאמר אחד חשוב ומענין

על ביאליק שנכתב יהודית. הנה דברי, בעל-מחשבות' בהקדמה לשירי ביאליק ביהודית: "ח. נ. ביאליק איננו לגמרי נביא כאשר אנו חושבים על ישעיהו, אבל כשאנו באים לדמות אותו לנביאים, המאוחרים, לחבקוק, למלאכי, אפילו ליהוקאל, אז אין השואה זו נראית כבר לגזומא של מעריץ-ביאליק". בהשואה זו אין, באמת, שום גזומא — כי כולו אבסורד מגוחך. צירת ביאליק וחיון הנבואה — היש לך ענינים רחוקים ומשונים זה מזה? לולא היה הדבר למכשול ראשית כל לביאליק עצמו ושנית לקוראים, הרואים בביאליק מה שאין בו ואינם רואים מה שיש בו, — צריך היה לחשוב את כל הענין של "הנביאות" אצל ביאליק לקריוזה ספרותית. אנשים מודרניים שהמסתורין וההתגלות הדתית זרה לרוחם, שאין להם כל הרגשה שהיא מחייהם העצמיים של התקופות יולדות הנביאים, באים ומדמים יצירה אמנותית של אחיהם המשורר, העומד יחד עמם (אפילו אם הוא גאון במקצוע) תחת השפעת הרעיונות והמקרים של דורו, ליצירה סודית שבטבעה הנה אחת מחידות החיים! היש צורך להוסיף, כי כל מערכי לבנו ואפני תפיסתנו את החיים נשתנו כל-כך במשך אפסים השנים וחצי האלף, עד שאין לנו כמעט שום השגה מאופן היצירה האלהית של בחירי העם מאז. אפילו אם נניח כי יסוד הנשגב ושירת הפתוס אופיים הם בעד ביאליק, וכי צרת הכלל היא מרכז כל הרגשותיו-היצירתיות, גם אז אין להבין, מה ענין "נביאות" אצל משורר בן דורנו? אמרתי, אפילו אם נניח, כי, באמת, אין יסוד הנשגב אופיי בשירת ביאליק, והפתוס שלו הוא מעין שבירת-הקול? אצל המשורר בעת שוררו. בין הצירים השונים שעליהם טובב עולם יצירתו של ביאליק רק אחד הצירים הוא גם צרת הרבים, אבל הרגשת צערו של הכלל איננה עוד כל הרגשת עולמו של "הנביא", וגם "לאומיות" איננה לגמרי. יצירת ביאליק היא קנין לאומי רב כשהיא לעצמה, וביאליק הוא לאומי במובן היותר רחב של מושג זה ע"י יצירתו המקורית רבת-ההשפעה ורבת-הערך, אבל לא במקום שהוא לאומי בכונה שם תהלתו. המגמה כשהיא לעצמה, אפילו היותר חשובה, פוגמת פגימה נכרת בכל יצירה אמנותית, והלאומיות של בן-דורנו העברי עוד לא נעשתה אצלו טבע שני ועוד לא חדרה לתוך הכרתו חדירה כל כך עמוקה כדי שתתגלה בכל גלויי חייו בלי שום מחשבה תחלה. לדאבוננו אנו רואים, כי אפילו הטוב שבלאומיים אינו חי ע"פ הכרת לאומיותו וע"פ הרגשת העולם החדשה שלו, כמו שחי המאמין באמונתו, כי-אם עושה תמיד תעמולה לאומית בנפשו בינו לבין עצמו או בין אחרים. מפני מצבנו בין הגוים ועמידתו הדלה של העם העברי אי אפשר להיות אדם ישר מבלי להיות לאומי, אפילו אם אין באדם זה או אחר כל נטיה חברתית; מכל שכן, כשישנה באדם הנטיה ויש גם מסורה. כל לאומיותו של העברי בן-דורנו נמצאת עוד בבחינת מגמה ושאיפה, ומשום זה אי אפשר לו שלא להיות מגמתי כאשר הוא בא לשיר על איזה ענין הנוגע באופן זה או אחר בשאלת הלאומיות. אצל ביאליק אין כמעט לגמרי מגמתיות כזו, ומשום זה אין לחשוב אותו ל"לאומי" כמו שרגילים להשתמש במושג זה. ביאליק גרם הרבה להתעוררות רגש הלאומיות, כמו שגרם הרבה ל"תחיתנו" (עד

כמה שהתחילה כבר), אבל לא בקריאות ללאומיות ולתחיה. הדעה ע"ד יסוד התחיה" בשירי ביאליק היתה מוטעה מתחלתה. האם לחרבן נורא, עוני ודלות — תחיה" יקרא, והאם יאוש וחרוק־שנים זהו תכנם של שירי תחיה? השירים האחרים כמו „מקראי ציון“, „ברכת־עם“ ועוד, אינם באים כלל בחשבון, מפני ערכם האמנותי הקטן. וקשה להבין, איך יוכלו שירים חלשים אלה לעורר מחשבות על „תחיה“ בתור תכן ליצירת ביאליק. אבל לכל הפחות לא הזיקה דעה זו ליצירת ביאליק ולהבנתה, באותה המדה שהזיקו הדעות על הלאומיות והנביאות. האנשים שהחזיקו בדעות אלו נכשלו בטעות אחת, הנפגעת לפעמים קרובות במחשבת האדם: הם קבלו את הצורה במקום התוך. סוד שיריו „הלאומיים“ של ביאליק הוא — הצבוריות. תנאי החיים של עמנו בגולה אינם נתונים לדעון לשביב־אור זה. בשירו היהודי „דאָס לעצטע וואָרט“ שביאליק עצמו מוסיף על שמו את ההגדרה „נביאיש“, אנו מוצאים דברים אלה:

איך בין געשטראפט פון גאט מיט הארץ.
איך האב א הארץ וואס קרענגט פאר יענעם,
וואס קארטשעט זיך פון פרעמדען שמארץ
און ווערט פערברענט פון יעדענס גיהנם...

המתאים תאור זה רק לנביא? — ודאי לא. זהו פשוט תאורו של לב טוב, של אדם המצוין באהבת־הזולת וברגש הצבוריות. אצל כל עם ועם בתקופות שונות של חייו מופיעים בנים טובים כאלה, שהאל עצם בלב, אלה הם המשוררים הצבוריים השונים. ועוד רואים אנו אצל כל אומה ולשון בשעות־הירידה שלה בנים מוכיחים המגידים לה פשעה ומשתדלים לעורר את בני עםם או לעודדם, אנשים אלה שבגורלם עלה להרגיש את כאבו של הזר ולהדנוע ממכאובי הזולת, בין שהמכאובים הם של איוו קבוצה, לאום או של כל האנושיות — יסוד נפשם היא הצבוריות. אם דורם זכה להם והם זכו לתפקידם, אזי תגדל השפעתם, והם מעמידים תלמידים הרבה. רגש האחריות בפני כל ובעד הכל ורגש החברתיות האמתית, הולכים ומאפשרים את השיבה לתחיה. אבל אם לא זכו, שליחותם נעשית ע"י אחרים, ומהם נשאר רק ערכם הספרותי. תכונה זו של הצבוריות לא עזבה את ביאליק עד תקופת המשבר והתגלגלה בשירים שונים, היא התפתחה והתרחבה בקרבו, קבלה צורות שונות, אבל יסודה נשאר תמיד אחד. באהבת־הזולת שלו עבר ביאליק הרבה מדרגות, וכל מדרגה ומדרגה מצאה לה את בטויה הנאמן ביצירתו. הוא התחיל בהרגשה סנטימנטלית של „הרחמנות“ המסורתית על הנענה („ביום קיץ“). עבר להרגשה יותר עמוקה של „האח האובד“ („תקון־חצות“). הרגיש את הרע הסוציאלי בחיים בכלל ובחיי העברי בפרט („שירת“ ועוד) ובא סוף־סוף להכרת האימה שבמצב כל הצבור העברי כולו והלאום העברי. מן הצער שבמרתף־אמו עד לאימה שבעליות־הגנות „בעיר ההרגה“ — מה רב המרחק ומה ענקית היא התפתחותו של המשורר! אך קו אחד הולך ונמשך מהתחנה הראשונה עד האחרונה: זהו הצבוריות של ביאליק באותם השירים שנעימות הצרצר עולה מבין

שורותיהם, אנו רואים, עד כמה חזקה השפעתה של הסביבה האפורה על הילד הרך והחולם, ועד כמה מן ההכרח היה שילד עדין זה, כפי שאנו יודעים אותו משירי הטבע שלו, יצטרך בומן מן הזמנים להעשות שליחם של צבור עני ונדכה. מליטה־המרתף וחניך־הדלות – היוכל לשכוח את אחיו המסכן?

„ובהשמע מילל סופת־ליל קול כאוב,
זכר נזכר ענות רש גוע ברחוב
„ולחצתיך אל לב, רעי, אחי הנז'
„ורסיס נאמן אורידה עליך.”

(כיים קיז...)

כמה רוך נפש ולבביות אנושית בחרוזים אלה! ביאליק שר על, אחיו הטוב, וחושב תמיד על „הרע העיף”. הוא הנהו לעפעפסיבי בהרגשתו זו הצבורית, אבל כעבור שנים אחדות לאט־לאט תהפך דאגה זו לזולת להרגשה צבורית־לאומית עמוקה רחבת־האפק ועשירת־הדרישות. מהשתתפות סתמית בצערו של האח הרחוק עבר ביאליק לגלוי רצונו התקיף, שמצבה של כל „האחווה” כלה ישתנה... הסנטימנטליות הפסיבית והשקטה עוברת לפעולה אקטיבית, וביאליק דורש, מרצו ואחיו הטוב שיי לעבוד לטובת העם:

„ורטבי טל אורות לאחיכם תשובו,
„ורטבו וינובו,
„ואיש אל בית אביו ואיש אל בית אחיו
„תביאו נא את בשרת־המרחב.”

(עם שמש)

והי כבר דרישה צבורית של משורר־מורה. ביאליק נעשה מורה־דרך בחפצו להועיל לבני עמו ולעזור להם בצרתם.

„מיך האט געטריבען אייער וועהטאג,
„איך האב געמיינט מיין הילף איז נויטיג” –

אמר ביאליק בשירו „דאס לעצטע ווארט”. עוד בילדותו ראה את אחיו בצרה וספג אל תוכו את צערם ומכאובם. כבלי־הברזל המעיקים על חיי העברי סגרו גם על ביאליק, וכבר בהיותו צעיר צריך היה להבין את ערך הכלליות בשביל הפרט העברי. כל סביבתו המוקדמת צריכה היתה לעורר בקרבנו את רגש הצבוריות. אח”כ, כאשר בא לוולוין, במקום שקול היחיד נבלע בתוך קולות המקלה של כל בני הישיבה, התפתחה אצלו הרגשה זו התפתחות מרובה. שם נדמה לגמרי שירת־היחיד שלו מפני שירת־הרבים. ישיבה זו שנתנה לנו במשך הרבה שנים את העסקנים העברים היותר גדולים במקצועות ידועים של החיים והיצירה העברית, השפיעה הרבה גם על ביאליק. והשפעה זו חשובה לנו ביחוד להבנת הזרמים הנפשיים שביצירת ביאליק. בוולוין ראה ביאליק ראשונה קבוצ

גדול של, נזירי-החיים, המקריבים את עצמם על מזבח הרעיון הכללי והמוסכם, והממיתים בקרבם כל תביעה קלה של הלב האנושי הרך. כאשר קראנו את דברי ביאליק המלאים אהבה לבבית ורעד הנפש על, המתמיד, הרגשנו כולנו, כי ישנו קשר פנימי בין המשורר וגבורו. ואמנם שניהם קנו להם בוולוז'ין את הכשרון ואת ההרגל להשתיק ולהשקיע את חלומות-הנפש וגעגועי הלב בקניני הרוח של ה ר ב י ם . כעבור זמן רב, בעמדו שוב, לפני ארון הספרים, אומר ביאליק על ריינים אלה של הכלל העברי:

מכל חמדות-אל על ארץ רבה,

הלא רק אתכם לבדכם ידעו נעורי;

ואלמד צרר בגוילכם פקדון-רוחי,

ולשלב בתוך טוריכם חלומות-קדשי.

בחבה עמוקה ובלבביות נוגה מדבר ביאליק על, מאשרי נעוריו אלה שעשוהו ל, נזירי-החיים. גם כאשר יצא מרשותם היה עוד זמן רב נזירי-חיים, מסני שהמשיך עוד את הרגלו לשלב בתוך טורי הבנינים הכלליים את חלומותיו הפרטיים. יחד עם שאר יוצאי וולוז'ין, מאות הרבנים המעולים, העסקנים בצרכי צבור וסתם בעלי הבתים, הלומדים, נשא ביאליק על עצמו את עול החברתיות העברית והיה נאמן לדגלו של הכלל. אוניברסיטה זו המקורית שלנו שבולוז'ין, הייתה לא רק בית למוד וחנוך, כראם גם מבצר רוחני בשביל העם, והמבינים שבעם, מבלי הבלדל המעמדים, היו מוסרים את בניהם לאקדמיה צבאית זו, כדי שיוכלו להגן על כולם באותו הנשק שהם חשבוהו לנאמן ביותר. אחד מחניכי אקדמיה צבאית זו היה גם ביאליק, ומשום זה אין אנו מתפלאים כלל כאשר אנו רואים אותו במשך זמן רב בתור, איש-צבא הנאמן לכל, המחנה.

בספורו של פייארברג, לאן, בא תאור נכון של אותה השקפת העולם הצבאית, שאגדה ואחדה את כל חלקי האומה השונים במלחמתם עם גורלם. באותו ספור משתדל הרב הזקן להסביר לבנו נחמן, כי מלחמה תמידית לנו עם החיים הסובבים אותנו, וכי משום זה אנו צריכים להיות תמיד מגויסים. על שאלתו של בן-הרב: הכי כלל העולם צריכים להיות אנשי צבא? באה התשובה, כי המעולים שבעם מחויבים לשאת על שכמם את עול ההגנה ואת עול העבודה בשביל הכלל. חפץ היה המפקד הזקן לסמוך את ידיו על החייל הצעיר ולמסור לו את דגלו, אבל מצב זה של גיוס תמידי בשם הדת נראה לו לנחמן הצעיר מעיק יותר מדי. הוא אינו חפץ למחול על תביעות-לבו הפרטיות, ומתקומם נגד שלטונה הבלתי-מוגבל של המחשבה הכללית. אז הוא מחליט לפרוק מעל עצמו את עול מלכות שמים, אך בכ"ז אין הוא נעשה משוחרר לגמרי. בימיו של פייארברג לא הגיעה עוד השעה לשתרונו הגמור של היחיד, ומלחמת חייהם של בני דורו הביאה רק לידי חליפת העול: תחת הדתיות של האב באה הלאומיות של הבן. הצד השווה שבשתיהן - שגם הדתיות גם

הלאומיות גיסו את האנשים ועשו אותם ל"אנשי צבא". דרישתו של הרב הוקן כי "נחוץ להתגבר על הכל, נחוץ לשכוח את הכל", נחשבת לכלל גדול גם בתוך "המחנה" החדש של הלאומיים. סיסמא אחת ישנה לשני המחנות, שהיא משמשת יסוד לשתי השקפות העולם. סיסמא זו היא: היחיד הוא עבד הרבים, וצרת-הכלל קודמת תמיד לצערו של הפרט. כאשר התחילה לפני שלשים שנה להתפשט בעם התנועה הלאומית, מצאה לה מהלכים גם בין בחורי הישיבות השונות שהתאגדו בקבוצות הולוויניות, נס ציונה, נצח ישראל ועוד. מצעירי ישראל אלה ומשאר הלאומיים החדשים נברא אז מחנה חדש, מעין גבריה לאומית, ובין קרואי הגיוס שוב היה גם ביאליק. ע"פ התיחסותו לאחד-העם, שמצאה לה את בטויה בשיר הידוע המוקדש לו, אנו רואים, עד כמה גדלה השפעתו הרוחנית והמחשבתית של א"ה על ביאליק. ביראת-הכבוד של תלמיד מקשיב ובהכרת תודה של מושפע בא ביאליק להגיד את שבחיו של אחד-העם, אך שיר-כבוד זה נותן לנו בעת ובעונה אחת תאור נכון של המורה ושל התלמיד יחד. הציונים נוהגים לחשוב את ביאליק ל"ציוני", ובמובן ידוע הצדק אחר, כי בין יסודות השקפתו העולמית יש גם יסודי הציוניות. יתר על כן: הרגשתו הלאומית של ביאליק נארגה כולה ברוחו של אחד-העם. עד כמה טפוסית היא ציוניותו של ביאליק או לאומיותו במשך תקופה ידועה של יצירתו, ועד כמה השפיע עליו אחד-העם בתור חושב, אפשר לראות לא רק מהשירים המוקדשים לאחד-העם, כי אם מכל קבוצת השירים שבא בספר החמשי של שירי ביאליק בהוצאת "חובבי השירה העברית". "אל הצפור", "ברכת עם", "בשדה", "מקראי ציון" ועוד — כמה ירחב ויתענג לב היהודי "השוקל" למקרא החרוזים המלאים פתוס לאומי ומפלגותי! לכל קבוץ אנושי נעימה עד מאד ההכרה, כי בתוכו, בין שורות האנשים הבינונים שלו, הולך לו יחד עם כל העם בחיר-העם, וגם לקבוצת הלאומיים שלנו נעים היה לראות את המשורר הדגול בצעדו כאחד-העם. כל כך נעימה היתה מתחלה הכרה זו, עד שלא הרגישו כלל בשעתם, כי שיריו הציוניים של ביאליק קלושים עד מאד, בין מצד תכנם חסר-החדוש ובין מצד צורחם חסרת-השירה. אך עבר זמן קצר, וביאליק נהפך מתלמיד מקשיב ומעריך את מורהו למפקד ומשפיע נערץ. או עמד בראש ההולכים.

רבים מונעים את עצמם מנגוע בהשקפת עולמו של המשורר, מפני שיש אומרים, כי בשביל הבנת יצירתו של המשורר דיה לנו רק הרגש-העולמו ואין לנו עסק בהשקפתו, אבל זוהי טעות. בידיעת הנפש של היוצר אין שום פרט מיותר. ביחוד יש חשיבות יתרה להלך הרעיונות, כי היצירה והמחשבה הן אצל האמן כשני הצדדים של המטבע האחת, בהשתלבותן יחד הן מגלות לנו את יחסו אל החיים. הרגש-העולם המתבטא בשירה ובאמנות, והשקפת-העולם המשתקפה בלידי המחשבה והרעיון, הן רק שני אמצעים שונים של הכרה אחת: הכרת "האני" של היוצר בתוך היקום. יש שמתפתח האמצעי האחד, ויש שמתגבר השני, ולפעמים מתפתחים שניהם באופן שווה, ואז יהיה לנו טפוס של משורר-חושב. כל אדם באשר הוא אדם

משתמש לדרכי-היום שלו המיד בשני האמצעים, אבל במדה בינונית יוסי' יומית כפי שחננו אלו. ואם כל אדם כך, מכשיכ אצל המשורר, ועל אחת כמה וכמה אצל המשורר שהשקפת העולם שלו ברורה ומוצקה כמו אצל ביאליק. מהשקפת עולם זו אין אנו יכולים להסיח את דעתנו כשאנו באים לברר בשבילנו את יצירתו האמנותית. זה האיש שיבא להתחקות על זרמי-המחשבה של הצבור העברי והיחיד העברי, ימצא בודאי ענין רב בהלך-הרעיונות של ביאליק כשהם לעצמם, מחוץ ללבושם הפיוטי, אך גם האיש הבא רק להנות באור השרה הביאליקית מחויב להבין אותה ואינו יוצא ידי הנאתו בהרגשת-גומלים גרידא. השקפת עולמו של ביאליק מצאה לה בטוי בשירתו והשפיעה על יצירתו, ובה בשעה היתה בעצמה מושפעה מאחד-העם, כמו שהיו מושפעים מאחד-העם רבים מבני-דורו. במה התגלתה השפעה זו ואיך התגלתה – זוהי שאלה מיוחדת העומדת בפני עצמה. בשעה זו שאנו עומדים בה מענין בעדנו רק לדעת, כי ביאליק וא"ה הם במובן ידוע שני גלויים שונים של חזיון תרבותי אחד. האחד היה הפובליציסטון של הצבוריות הרוחנית, והשני – משוררה. ולא מקרה הוא זה שאנו רואים, כי אלה שהכתירו את ביאליק בכתר, המשורר הלאומי הכתירו גם את אחד-העם בכתרו של הפילוסוף הלאומי. הצד השהו שבשניהם – כי רבו יחד את ריב הרבים ויצקו יחד מים על ידי מורה אחד המשותף להם. מורה זה, צרצר קראו לו, והוא-הוא לא רק משוררם כי-אם גם חושבם של החיים העבריים המיוחדים, של חיי הצבור העברי באותה התקופה. למרות מה ש, הפילוסוף הלאומי היה המשפיע על המשורר הלאומי, שניהם היו מושפעים במדה שוה מהסביבה, מאורח-החיים ומהמסורה העברית. שניהם היו תלמידים מקשיבים לבת-הקול היוצאת מחרבות בית ישראל העתיקות ומהריסותיו החדשות, ואחרי שספגו אל תוכם די-צרכם את נהימות החורב העברי וצווייו יצאו שניהם לנביאות, כל אחד ע"פ דרכו וע"פ יכלתו.

כאשר יצא ביאליק אל אחיו וראה את ענים, הבין, כי צריך לו להשכיח מלבו את הגות-הנפש של היחיד החולם ואת זכרונות הפלא של ילדותו בשעה שהיה עוד תמים עם הטבע ופיו. מה יכול היה לעשות? מדגל-המורשה לא יכול להסתלק. החיים דרשו ממנו שעבוד, ובכן הוא משלים עם מצבו. במשך תקופה ידועה עד תרנ"ח-נ"ט עלה הדבר בידו, ורק פעם, נכשל בהרהורים זדים, בשיר המצוין, מכתב קטן. שיר זה המספר לנו על רוזי הלב של יחיד בעל נפש עדינה ורכה, עושה עלינו רושם מיוחד בחמימותו ולבביותו בין השירים האחרים שתכנם חברתיות או לאומיות. לאיש-צבא העומד על המשמר ואזנו עליו, געגועים כאלה וזכרונות כאלה הם מכשול וחטא, כי כל רעיונותיו צריכים להיות מרוכזים בדבר אחד, בעבודה בשביל הכלל. נחוץ לשכוח הכל – דורש הרב הזקן אצל פייארברג, ועל דרישה זו עונה בנו נחמן: מה גורא הדבר להיות איש צבא כזה? רק אחרי עבור זמן רב הרגיש ביאליק את האימה שבדבר, אבל בשעתו היה איש צבא נאמן. חייה-הנפש שלו ועולם-היחיד נצחו אצלו מפני צרת הכלל. בעמדו, לפני ארוי הספרים מתודה ביאליק: –

ואלמד צרור בגיילכם פקדון רוחי,
ולשלב בתוך טוריקם חלומות קדשי.

ואת הרגלו זה המשיך גם אחרי שיצא מתחומי של ארון הספרים. הוא למד למוזג את צערו הפרטי בצרת הרבים ולשלב בתוך טורי" שיריו הפתטיים והלאומיים את געועי-נפשו. במשך אותו הזמן היה ביאליק מליביש את חזיונותיו והחיותיו האמנותיות צורה כזו, שאי אפשר לגמרי להכיר בהן את הרושם האמנותי הראשון של האמן. בשעה שהוא קורא בפתוס ובזעם: „קראו לנחשים ויעבירו זעמכם” – מי יודע מה היה הרגש הראשון אצל המשורר-היוצר? זה שאנו מוצאים בחרוזי השיר הנהו כבר פרי המחשבה הסניטית, אבל ההתרשמות האמנותית כמוסה ממנו. אולי טייל המשורר ביום מעונן וראה את העיבים הנשאים במרחבי השמים מבלי להוריד גשם, והרגיש בנפשו את הרגע המיוחד שבטבע; אולי טייל עם אהובתו בערבה וראה פתאום נחש מתפתל, וכמוחו הבריך איזו ציור אמנותי אבל לא הובע. מי יודע? בכל אופן ברור, כי מה שביאליק מספר לנו באותו השיר לא הרגיש ברגעים הראשונים של הברקת ההתרשמות האמנותית. ואם הרגיש, מה שמוטל בספק בנוגע לשיר המובא, אזי מראה חזיון זה רק עד כמה היה המשורר שקוע כולו בצבוריות ולאומיות: כי את תמונת הטבע תרגם מיד לשפת הפובליציסטיקה היפה, כמו שהייתי קורא ליצירה האמנותית בעלת-המגמה. כמובן ישנם אצל ביאליק הרבה שירים שההרגשה האמנותית והרעיון החברתי קשורים זה לזה בקשר פנימי אמתי מתחלת ברייתם, אבל רבים הם גם השירים שעליהם הצטער ביאליק באמרו: חפשתי פרוטתכם ויאבד דינרי...”

באחד הימים החליט ביאליק לחדול מחפוש הפרוטה הכללית והסתלק לגמרי מלהיות ש"ץ. ואז, אחרי שנלחם שנים רבות בו בעצמו ובעולמו הפנימי, העולם היחידי אשר בלבבו, עזב את עמדתו וקרא בתמרמרות: „ומה לי לגועי ומה לי לשוכי”. כחייל זקן שאבדו לו כחותיו בקרב וכנָטָרן פצוע שעל חזהו חלויים הרבה אותות הצטיינות, כן שב ביאליק מוכתר בתארי כבוד שונים לעציתו, עיף ופצוע פצעי אוהב. כזבובים טורדים סבבוהו המחשבות על קצו ועל חייו („לא הראני...”), וביאושו הקיצוני נדמה לו כי הוא „שרביט קרה, לא ציץ לו ופרח”. לסוף תקופת-הצבוריות שביצירתו, אחרי שובו „מכרות בקברות-עם ובחרבות-רוח”, מבקש לו ביאליק רק מנוחה ושלות-עולמים. כל כך עיף הוא וכל כך נוגה עד שאין הוא מוצא אפילו שום נחם בטבע סביבו: תמה הוא, כי גבעולי-שדי יתרפקו עליו, כי צהלת הצפור תרחף סביבו, אדישות גמורה לכל הנעשה בחיים, איזה „*Taedium vitae*” (בחילת החיים) מסוכן ממלא את נפשו של זה המשורר, שבכל חרוז וחרוז שלו שמענו צלצול של מתכת המכה במתכת ושאוץ-אשד של מעיני-חיים.

לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר לא אבקש

לתי אם אבן אחת למראשותי,

אבן-חרבה, פגראבנים אשר הופך אין לו

וקפא הכל סביבי, דממת עולם חבלעני,
לא יבקיענה הגה ורחש,
עץ לא ירעיד עלי עלה ולא ינוד לי עשב
ומשעול לא יט לגבולי.

(מי אני ומה אני...)

בעיפותו הנוראה, עיפות הנפש, אומר זה המשורר שלבו היה
דביר החזון וקן החלומות:

אל יבואני חלום וחזון, לא זכר ולא תקוה
לא תמוד ולא מחר...!

(ס)

רק לפעמים רחוקות תתעורר בו איזו אושת-חיים ואז עודנו מקוה לרחמי-
מקלט. כילד עלוב ועזוב הוא שוטח את כפיו אל הוד הלילה ומבקש מחסה
רך בכנפי שחור אדרתו ("לפני ארון הספרים"). זה כבר עברו עליו "לילות-
הזועה" ומציאות-הבלהות שלה, ועתה התחיל בעצמו לעיין בספר-חיו. וגם אנו
קוראים אתו דף אחרי דף את הספור העצוב, ופתאום מתברר לנו, כי זה כבר
היתה פתחה מגלת-הלב של המשורר. וכל אות ואת שלה התאוננה חרש על
רוע מזלה. ערירים תעו בחלל עולמנו הצלילים הרכים של שירת חיו, וצבעי
הקשת העדינים של היצירה הלירית היו נבלעים בלשונות האש האדומות של
התוכחות והצבוריות.

III. מגלת האש או מגלת הלב?

כל קורא-ביאליק יודע ממצאותה של "מגלת-האש"; אך הרבים הם
היודעים ומרגישים, כי אצל ביאליק יש מגלת-לב? הלא היא - שיריו הליריים
המרובים, שביאליק לא פרש בשמם בשעה שהתודה לפנינו בדברים הנוגים:
והיה כי תמצאו מגלת לבבי... אם גם לא התפלשה בעפר, בכיו היתה
מגלת-לב זו כמעט איידועה וכאילו היתה גנוזה, וכל העם היה קורא רק
במגלת האש, היינו בשירי החרבן והזעם, שירי התוכחה והפתוס הלאומי. אך
אמנם "מגלת-האש" הידועה היא, באמת, רק פרק בודד אחד במגלת-הלב
הגדולה של ביאליק, ואולי אחד הפרקים היותר מענינים מצד גלוי נפשו. בלי
יודעים שלב ביאליק בתוך פואימה זו הרבה דפים לבניים וטמירים של ספור
חיו ויסורי נפשו, לבו של ביאליק נחש לו כבר אז, ובשעה שעמד עדיין על
דוכנו איתן ונשא את מדברותיו לפני העם מראש ההר, ההרגיש או לא הרגיש,

כי צער נפשו וכאבו הפנימי מדברים מתוך גרונו ומוסיפים על הצלילים החזקים והרועשים של שירת הזעם המיה חרישית ונוגה של יסורי לב עמוקים? יצירה זו, שהרעיון הלאומי, וכמעט המגמה הלאומית, בולט בה, היא בעת ובעונה אחת גם שירה יפה ועמוקה על כאבו של הפרט. ההכיר המשורר הכרה ברורה את השניות הטרגית שבנפשו היוצרת או לא ידע או עדיין ממנה, אבל שניות נפשית זו התגלתה ביצירתו מאליה בלי שום כונה מיוחדת. כנראה, חפץ היה ביאליק לתת לנו את אגדת החרבן של העם, ומחוץ לרצונו, בלי השתתפותו האקטיבית, יצאה מתחת ידו אגדת החרבן של היחיד. כי ב„מגלת האש” אנו שומעים ראשונה את צערה הרבים ויסוריה הפרט מתגלים ביצירה אחת. שני יסודות אלה, של יצירת ביאליק בכלל ושל „מגלת האש” ביחוד, לא נצטרפו בשירה להרגשה שלמה אחת, כי אם באו רק מכורכים יחד, בלי קשר פנימי ביניהם. ואין אנו צריכים להתפלא על זה שלא עלה לו לביאליק לתת לנו סינתזה חזקה של שירת היחיד ושירת הרבים. אחרת אי אפשר היה שיקרה, מפני שאצל ביאליק עצמו אין סינתזה כזו. במובן זה הוא דומה לא לכברת ארץ מוצקה החוצצת את הנהר ומהברת עם שני גדותיו, כי אם לגשר התלוי באויר מעל לגרי הנהר. ידוע, כי צורתה האמנותית של „מגלת האש” לקויה, ומשום זה גם ערכה האמנותי הכללי אינו רב ביותר, למרות תמונות גאונות אחדות ופרטים יפים עד מאד. הסכה הראשית לעובדה זו היא חסר השלמות בנפשו היוצרת והעדר האחדות בלבושה האמנותי של הלירה. כמעין הררי מבינות לשכבות הסלעים הקופאים, כן מתפרצת הסוביקטיביות הלכבית של ביאליק מבינות לשורות המליצה הנשגבה של השירה כולה. ומשום שההיות האמנותיות לא התמוגו כראוי ולא התגבשו כהוגן, התהווה משקע עכור הנותן טעם לפגם. האזן אינה סובלת דיסוננסים עמוקים ודורשת המיד צלילים בהירים ושקופים; גם עין האדם נהנה רק מצבעים צלולים וטהורים, וכל התעכרות שהיא מראה תמיד, כי המזיגה לא עלתה יפה. אלה „המבארים” את כל יצירת ביאליק רק מנקודת ההשקפה הלאומית-הפובליציסטית, התענגו בשעתם על „מגלת האש” מפני המגמה הלאומית שגלו והרגישו בה. אבל כמו שמעלותיה של יצירה זו אינן תלויות „בלאומיותה”, כך אינן תלויות רק „בלאומיות” שלה פגמיה העיקריים.

ערכה של „מגלת האש” נמצא בחוג-הערכה אחר לגמרי, ואחרות הן גם המדות שבהן היא נמדדת.

ב„מגלת האש” אנו רואים ראשונה לא רק את הזדעזעות הנפש הטמירה של משוררנו ורעד חלקיה השונים, כי אם גם את ראשית התפצלותה. אצל כל אדם יש המון הרגשות-סתר השואפות לגלוי והנשארות במחבואן עד בא שעתן להגלות. כשהרגשות אלו מרובות במספרן ומתנגדות זו לזו, או מתחילה ביניהן התרוצצות פנימית, הנשארת גם כן עד עת ועידן מתחת לסף ההכרה של האדם. ההתרוצצות מביאה לידי מאמץ פנימי המעיק על הנפש, ואין האדם יודע שחרו. מועקה זו מתגלה בצורות שונות של מצב-הרוח ומעמדי נפש, וכאשר הגיע שעתה של ההתנגשות המוכרחת של ההרגשות הפנימיות

המתנגדות זו לזו ויתהווה קונפליקט נפשי עמוק, או יש לנו עסק עם מצב חוליני פחות או יותר, ואופני החקירה של תורת-הנפשות צריכים לבוא לנו לעזר. רק מחיצה דקה מן הדקה מבדילה בין המהלכים הפסיכיים הבריאים שהגיעו למרום מאמצם ובין נצני המחשבה החולה, אבל גם משני עבריה של המחיצה שורר חק אחד והכרחיות הגיונית ונפשית אחת. אצל האדם הגדול וביחוד אצל היוצר הולכים ומתרקמים חיי הנפש באינטנסיביות מרובה ומיוחדת, אעפ"י שהם יכולים להיות נעלמים מעין הרואה ואינם ידועים אפילו לנושאים עצמו. מתחת להכרתו של היוצר הולך ובשל בקרבו פריה-צער, המתגלה לפעמים בעקת-לב סתומה או בהוצאה שלא-מדעת, ולאט לאט בהתפתחות מודרנה יעלה המאמץ הנפשי הטמיר מעלה מעלה עד שתתהווה פתאום ההתנגשות הגדולה בין יסודי הנפש ותתפרץ החוצה באימפולסיביות הכרחית גדולה, אז, כמובן, יעשה המשבר הנפשי נראה לעין-כל, וגם היוצר בעצמו ירגיש כבר את כאבו החי והעצום; אבל חשיבות מיוחדת וענין רב יש דוקא באותה התקופה של המשבר הנעלם, בשעה שהוא הולך ונרקם לאט-לאט. עוד יותר תגדל החשיבות כאשר יעלה בידינו לראות את ראשיתו של כל הקונפליקט הנפשי, את התחלתה של ההתפצלות הנפשית.

ומגלת-האש" היא אותה היצירה הנותנת לנו את האפשרות לראות את התהוות הבקע הראשון בנפש היוצר בכלל ובנפשו של ביאליק בפרט. לא הצחצוח החיצוני והעדן הרב שבתאורים האמנותיים, ולא הרעיון הלאומי המרחף על פני השירה, אינם יכולים להסתיר מעינינו את הבקע הנפשי ההולך ומסתמן לפנינו בשעת קריאתנו.

ביאליק מספר ע"ד שני אנשים שהיו בין קהל הגולים האמללים ושהשפיעו במובן ידוע על שאר אחיהם. שני האנשים היו שונים ונבדלים אחד מחברו בכל מבנה גופם ורוחם, בהרגשת-העולם שלהם ובדרכי חייהם: האחד היה "עלם רך בהיר-עינים והוא מביט שמימה ויהי כמבקש שם את כוכב חייו", והשני — "איש-אימות זעום עפעפים והוא מביט ארצה ויהי כמבקש את אבדת נפשו" (מגלת האש"). אע"פ שהבדל עמוק כל כך מבדיל ביניהם, עכ"ז אין קהל הגולים מרגיש כלל בנווד ההכרחי שביניהם, וצועד לו יחד עם שניהם עקב בצד גודל, עד שאי אפשר להכריע, מי משניהם הפלאי אשר יכין צעד"ם (שם). נדמה הדבר, כאילו היה ביאליק מספר לנו על שני זרמים נפשיים שחיו ברבות הגולים ודחפו אותם בכח אחד ובמדה שווה לאהי-הלאה. כל זמן ששני היסודות המתנגדים בטבעם פועלים יחד בישר אחד בתור כחות פרללילים, הולכת התנועה ומתרבה, בלי פגוש שום מניעות, רק אז מתחילים המאמץ וההתנגשות, כאשר ישתנה ישר הפעולה של שני הכחות והם יעמדו זה נגד זה. עד בואו של רגע זה בחיי הנפש יכול האדם לעבוד במרץ כפול ובאינטנסיביות מרובה, מבלי להרגיש כלל כי בחבו הוא גושא את מקור ענויו, לפעמים יש שהאדם יעבור את כל דרכו בחיים ולא ירגיש אף פעם שום התרוצצות בין הכחות הנפשיים המתנגדים הנמצאים בקרבו, מפני שבמשך כל חייו לא היתה שום סבה חשובה שתשנה את מצב הכחות הפנימיים ונטיותם

ותעמיד אותם זה נגד זה, אך על-פי-רוב אינה קבועה ועומדת העבודה הטמירית של כחות הנפש, וביחוד אצל המשורר ישתנה תמיד מעמד היסודות הנפשיים, ותנודות פנימיות מתהוות בלי הרף בפסיחיקה שלו, גם אם אינך מרגיש ומכיר בהן. בביאליק עצמו אנו מוצאים את שני היסודות גם של העלם הרך בהיר-העינים שאזנו נטויה לשירת נפשו וגם של איש-האימות משוררה של

שירת הזעם, חוללנה מוקדי להבות,
בליל העברות...

הידע ביאליק או איזה יסוד, פלאי? יכין את צעדיו הוא? כל יצירתו של ביאליק באותה התקופה וגם שנים אחדות אחריה מראה לנו, כי לא ידע בברור מה יותר חשוב בעדו, שירת נפשו או שירת החרבן. אבל יחד עם זה אנו רואים, כי ביאליק הרגיש את חסר-השלמות שלו ואת הנגודים הנפשיים שבקרבו. גבורו אומר על עצמו: מפני הטהו ומפני כף הקלע יגרת, כי ראיתי את נפשי והנה היא שחורה ולבנה כאחת, ערב אור עם חושך, ואת לבי ראיתי והנה היא מאירת צפעוני וקן-הנשר" (שם). ביאליק מדבר על בקעיה-הלב של גבורו ועל השניות הטרגית שלו, בלבביות כה מרובה ובחמימות כה גדולה, עד שאנו מרגישים כי מבלי משים הוא מגלה בזה את סוד-נפשו הכמוס גם ממנו. כאשר ראה העלם על הכף את העלמה הצחורה, סמל החיות הנפשית של היחיד, התחילו שפתיו לנוע ברעד תפלה: הזאת היא יחידתי ונר חיי ומלאך לבבי מעודי עד היום הזה? ואני באלפי קולות שועה אליך נפשי ממעמקי חיי כל הימים וברבבות שבי לים נעלמים ועקלקלים ברחה ממך אליך... (שם). ובאמת, האם אין אנו רואים את ביאליק במשך כל יצירתו בורח מעולם נפשו ושב אליו בכל פעם? יסורי-אהבה ואשרה, רעד הגעגועים וששון-היופי — כמה פעמים התרחק ביאליק מהם וחזר אליהם בגלוי או, בשבילים נעלמים ועקלקלים? — הלא ביאליק עצמו כגבורו למד, יגון סתרים ומכאובי שתיקה והוא — הוא שלפעמים, נפשו תרועה... שומעים אנו בהרדת-לב את הספור העגום של העלם כאשר נשבה עיי הנזיר הקדוש, אנו מרגישים בדברי הספור לא רק את הצער העולמי שבאבדן העלומים, כי-אם גם את צערו הפרטי של המשורר הגדול שלנו. הלא כה יספר העלם הרך: וימצאני באחד הימים איש שיבה מיהודה — — ויחמל עלי השב ויטעני בסתר אהלו ובצל זקנו הלבן והרועד כסני, ויורני מדרכיו ויעבידני לאלהיו ויזר נפשי מכל חמדה וילמדני להביט שמימה. ואת כל ציצי עלומי קטף אחד-אחד וישאם לאלהיו ויקדש את ראשי מאוויי לשמים... (שם). ומי הוא אותו נזיר החיים, כפי שביאליק קורא לעצמו באחד השירים, מי הוא זה שראשי מאווייו היו מוקדשים לעמו ונהפך לזמן ידוע מעלם בהיר לנזיר זועם? ואחזק את תאותי בנהם כפיר" (שם) — האין אנו שומעים בשאגות הארי של שירי הזעם השונים את ההרגשות הנפשיות הנחנקות? ביאליק יחד עם גבורו חשים סתומות, כי לבם נחון בין שני מגניטים, וכאשר

עברו על העלם פחדו מפני, התהווה ושאיפתו לשלמות נפשית, החליט להמסר כולו לאחת הרשויות. נדמה היה לו כי צריך הוא לברוח מעצמו ולהסתלק לגמרי מעולם לבנו. ובחשבו כך הסיר העלם את תלתליו היפים, את זה הסמל של חן נעוריו, וזרקם לתוך האש. אבל קרבן זה לא הציל את גבורו של ביאליק משניות נפשו הסובלת. יתר על כן: גם בהקריבו את קרבנו לא היה לבו שלם, כי כאשר ראה את שרפת נעוריו חפץ היה לשאוג, אך פה קרה דבר אחד שהשפיע באופן פטלי על חיי העלם וגם על חיי יצירתו של ביאליק. העלם מספר: „באותו רגע הציפה עלי להקת הלזים ים של זמרה ויסחפני, ויכס שאון החצוצרות והמית הנבלים את שאגת נעורי וליבי תעה ויאבד בראש הטיפים ובצל צלילים – ואתנפל בלא כח לפני הכהן הישיש (שם). כך נשתתקה ונחנקה לזמן ידוע גם, שאגת נעוריו של ביאליק שהיתה בוקעת ועולה מהדפים הבודדים של מגלגל לבנו, והוא נעשה כהן-אל ושליח-צבור. רק אחרי עבור תקופת שנים כאשר יצא מתהום הצבוריות וחפץ לשוב לרשות-היחיד שלו, ראה את עצמו פתאום והנה נעשו לו זרים גם השמים, גם הארץ. ביאליק ראה אז בעיני רוחו את יסורי ה־alter ego (ה,אני השני) שלו, אך לא הרגיש עדיין את התוצאות ההכרחיות של מצב נפשו זה, ומשום זה אנו רואים אותו עוד זמן מה פוסח על שני הסעיפים ומשמש לפני שתי הרשויות. גם גבורו של ביאליק, אחרי שקבל עליו את מרות הנזיר הוקן, נושא שוב את עיניו אל יחידת חייו ושר לנו את אחת השירות היותר יפות הנובעות ממעמקי לב כואב. בשביל קוראו של ביאליק בכלל אין שירת אהבה זו הדשה בתכנה, יען כי שמענו מפי ביאליק עצמו בשיריו השונים בצורות שונות את הקריאות: „וראי את מלא שמי כוכבי כסף וזהב אתן לך בעד קמץ אחד של אהבה!“ (מגלה). אבל במגלגל האש הגיע המאמץ הטרגי לגבוה יותר גדול, ובה עלה לביאליק לתת לנו את ההבעה העולמית והמתאימה של צער היחיד באשר הוא יחיד ושל יסורי אהבה אצל נזירי-חיים שנעשה נזיר בעל-כרחו. אנו קוראים את דברי האהבה השוטפים בפזיזות אביבית כפלג-הרים, ואין אנו יכולים להפסיק את שטף הרגשים המתעוררים בקרבנו לקראת הדי השירה הסערית. מרגישים אנו בשטף-המלים את רתיחת הדם הצעיר ואת הלמות הלב המפרכס מעתרת הרגש. כמעין המתגבר ומתפרץ מעמקי האדמה עולים דברי שירתו של העלם. בקצור המאמרים ובריהמוס הרועד והמהיר אנו שומעים את נשימתו הקצרה והתכופה של העלם בדברו מרוב התרגשות. וגם אצלנו תקצר ותתחכף הנשימה בקראנו: קחיני, חניני, שאיני, אחותי, הנני בידך. שימני כחותם על לבך או הדום לרגליך... ככלב ארבץ אצל שולי שמלתך ואשמר ניד עפעפיך ומשלח אצבעך, או ככפיר אזנק אליך ואסחבך אל אחת המאורות... או שמים חדשים אברא לך ויכלת חדשה, וזהר חדש אסובבך...“ (שם).

אשר זה טל תפלה זכה ושאגת-סער, זו הערבוביה של טימפו סערי ואטיות לירית רכה – כל זה פוגם אולי את השלמות האמנותית החיצונה, אבל על כל זה מרחף הנוגה היפה של ההגלות לב רועד ושל דודי אנושי. בלי

יודעים הרים המשורר את הצעיף מעל נפשו. מדבר הוא על גבורו וחושב רק עליו, אנו חנו יודעים כבר מי הוא הגבור האמתי של, מגלת־האש, שעליו נאמר: ואל אחיו הגולים יצא ויראה בשפלותם ובענותם — ויכאב את מכאובי כלם וישאג את שאגתם. ותשמע מתוך השאגה — — — נהמת נפש גועת בחבלי אהבה לא באה ואנחת העולם בליל החרבן (שם). מי הוא האישי?

מאמינים אנו כי זה העלם הבהיר (מי שהיה בהיר) בהיותו בתוך אחיו, ספרר עם לבם בכל אשר יפרפר והתענה שבעתים בכל ענותם. אבל מ, מגלת־האש אין אנו יודעים כלל, אם גם ה, אחים הרגישו בענות נפשו של ההולך בינותם. בהרגישו את צער צבורו התענה המשורר שלנו שבעתים, אבל מזה שהצבור לא הרגיש את צער משוררו, מזה התענה פי שבעים ושבעה. אפשר לצייר לנו את מצב נפשו של העלם אחרי כל מה שעבר עליו כאשר, באו אליו רבים וכפפו בדממה את ראשם תחת קללתו וברכתו ובקשו מפיו תוכחה ותפלה ומעיניו רחמים ותקוה (שם). כדי להבין מעמד נפשי זה די לנו לקרוא את שירי ביאליק מתקופת המשבר. הלא גם אותו קרה המקרה: האחים הגולים קבלו באהבה גם את ברכתו וגם את קללתו והם־הם שדרשו ממנו תוכחה, תקוה, נביאות, וכדומה.

כשאנו קוראים בעיון את מגלת־לבו של העלם הרך שב, מגלת־האש, מוכרחים אנו להשתומם על הנחוש הסודי שנחש לו לבו של המשורר. עוד הרבה שנים לפני בוא המשבר הקשה בנפשו אמר לו לבו של ביאליק כי בוא תבוא ההתגלות הגדולה בין שירת היחיד ושירת הרבים, וכי בוא יבוא גם היאוש הפרטי. איש הציוק על גזלת־נעוריו והשומע מאחוריו את, צחוקו של האשמדי" בתור תשובה, נפש עמוקה ועשירה שראתה את עצמה פתאום יורדת מכל נכסיה, ש"ץ שנשאר יחידו על דוכנו — היש לך עקת־לב קשה מוזה? וכאשר משתלבים יחד כל אותם התנאים המרובים שהכבירו על יצירת ביאליק ובאו כשפודין מלובנים בלב המשורר, כאשר מתחורר ההכרח הנורא והפטליות של המשבר הנפשי, אז מתעבה עקת־הלב ליגון קודר, ובצר ללבבו מאד ומצאוהו חלומותיו הגדולים ומדויו הנאמנים והשיגוהו כגלי הים — — — ויצא העלם בשחר אל מחוץ לעיר ונשען שם תחת ערער על שפת נחל נרדם — — — והביט גם אל תהום נפשו ועמד עד בוש והחריש עם כל העולם ביגונו הגדול, יגון היחיד (שם).

יגון היחיד — מלים אלו הדגיש ביאליק עצמו, אך אז לא יכול היה עדיין לדעת את כל פרטי הטרגדיה הנפשית שלו. בקריאת־שם זו מפסיק ביאליק בשנת תרס"ה את ספורי־החיים של ה־alter ego, שלו. את המשכו של הספור אנו מוצאים בשירים השונים שנדפסו משנת תרס"ה ואילך. היה העלם לאיש

וועלית־קיר קטנה לאיש ההוא היתה

ולח אשנב קטן

ותהי לו לנפשו, ולא ידע בה מלאך

ולא ידע בה שטן,

ולאיש תפלה אחת והיה בצר לו -
 ויהי עולה שמה
 צונח לאשנב, ורועד ולוהט -
 ומפלל בדממה,
 ותערך התפלה כארך ימי חייו -
 אך אל עליון לא רצה;
 את לא בקש לו נתן, והאחת שבקש -
 אותה לא מצא. (והיה כי תמצאו...)

שם, בעל־ית־הקיר" כאשר התיחד עם נפשו, כמו שהיה מתיחד, העלם' מחוץ לעיר, היתה אצל ביאליק שירתו - תפלה, אבל כאשר היה יורד לאולם הגדול, מקום ששם נקבצו המון מעריציו לכבדו בבנקט, שם היתה אצלו תחת תפלה - תוכחה, ותחת דממה לירית - שאון של פתוס. כי ביאליק היה נמצא כמעט במשך כל יצירתו כעל בנקט אחד ארוך - את זה צריך לזכור. רק אז כאשר התפכה קצת שכרונו של ביאליק, השכרון שבשליחת צבור חשובה ושבתהלות, החנפות' של הקהל, רק אז ראה את עצמו, עיף וחלש', והיה רואה את עצמו פתאום כאיש תמים ופשוט'. ברגעים כאלה היה ביאליק שוכח לגמרי את מה שאמר בנאיה לפני שעות אחדות באולם הגדול: „און רעד איך - מווען הימלען שוויגען, די ערד בעוועגט זיך ניט פון ארט' וכו'. בתמימות אמתית מאמין ביאליק כי את, נתיבו לא עקש' וכי רק, תפלה אחת' היתה לו. במובן זה מתגלה ביאליק לפנינו בתור מופת מענין של התפוצצות האישיות. כמעט תמיד אנו רואים אותו בעת ובעונה אחת בשני מעמדי־נפש שונים ומתנגדים זה לזה, והוץ מזה הרבה פנים לו ושני קולות. „כהיר עינים' ו„זעום עפעפיים', חולם תמים וריאליסטן פקה, ש׳ץ בגלוי ומשורר יחיד בסתר, ולהיפך - ביאליק הנהו כמעט תמיד לא מעור אחד'. בהולכת את מעמיו, שירת־היחיד היפה, הוא קורא לכאב לבו, יגון־הקודש', במגלת־האש', השירה הצבורית במחשבה, הוא קורא לו, יגון־היחיד', אך גם פה גם שם אינו מבדיל הבדל גמור ביניהם. ואם הוא עצמו כך, מעריציו לא כל שכן, איש לא הרגיש את הצער ההכרחי של היחיד שבשירי התוכחה שלו, ואולי רק מעטים חשו כי סוף־סוף היו השירים האלה גם סוג של הלקאת עצמו. אצל זולתו ואצל צבורו, דמעתו' של ביאליק, אף מקצת שנה לא גזלה', אבל את המשורר עצמו הביאה, דמעה' זו ללילות הזועה, לא מנוחה ושנת' לו. בכזו יכול היה ביאליק במשך כל הזמן עד בוא המשבר הנפשי להעמיד פנים שוחקות באמצע מציאות־הבלהות, ולשיר על קרני אורה ונגהות בשעה שמסביב התפרצו גניחות־אימה של אחים נשחטים, ובשעה שמרחוק הגיעו אלינו הספורים האיומים על העומדים להרג והמתחייבים להרוג בערבות מנדושו־ריה. היש למצוא משורר צבורי גדול שיכל לתת לנו את השירה היותר יפה על חלומות הנוער ועל חלומות היער והברכה באותה שעה

עצמה שמסביב התהוותה מהפכה צבורית גדולה, כאשר התחילה להתמוטט הקרקע הממלכית והצבורית וכאשר רבבות רבבות אנשים מתו במיתות משונות במלחמה הגדולה שהיתה אז בין רוסיה ויפוניה? לא יאומן כי יסופר, אך זהו בגדר המציאות, וביאליק הוא המשורר הצבורי הנפלא. וגם להיפך יש מקום לשאול: איך אפשר הדבר כי משורר אחד יוכל בעת ובעונה אחת לראות ולהרגיש את המאורעות האיומים ואת המקרים המחרידים שקרו בעיר ההרגה, לספר עליהם בבהירות כה נוראה ואכזרית, ויחד עם זה באותה שנה – למוקדם ולמאוחר אין חשיבות יתרה – לשיר גם על געגועי אהבה עמוקים ב„איך“ ועל יפי הטבע ב„שירי החרף“ בעמקות כה נפלאה ובעדינות כה מרובה? שאלה היא, אבל גם שאלה זו מצאה את פתרונה בביאליק. הוא הוא המשורר הלירי הנפלא, שאפילו אימת הפוגרומים ושארן הצבוריות של שנת תרס"ה לא יכלו להרעיל את נפשו הרכה והענוגה. כדי למלאות תפקידים כה שונים בעת ובעונה אחת, צריכה להיות אצל „האיש הפועל“ לא רק שניות נפשית כי אם התפצלות נפשית, ואנו רואים אצל ביאליק חוץ ממערכי-הלב השונים ומהלכי-הרעיונות זה מזה, גם סגנוני נפש מיוחדים המתגלים בשנויי-הקול והריטמוס הפנימי. בשעה שהוא יחידי לנפשו, דבורו בנחת ובפשטות, קולו רך ולבבי, מתוק ומרגיע כאושת גלים קטנים על חלקת נחל שוקט; להיפך, כשביאליק רואה ומרגיש סביבו את „הקהל“, את הצבור שלו או נעשית שפתו דברנית ומתהדרת במלי-ברק, וקולו נעשה קשה, רועש, מהיר ואדיר, כקול אבנים הנופלות מפסגת ההר. וראוי לציין: בה בשעה שבשירי ביאליק הליריים אנו מוצאים כל כך הרבה נעימות שונות וניואנסים דקים, הנה הפתוס שלו הוא חד צלילי. למה הדבר דומה? לאדם שאינו משתמש בקולו התדירי והטבעי, כי אם בנעימות הגבוהות או הנוספות שבקולו, ומשום זה אין הוא יכול לדיק בקולו. ואמנם קולו האמתי והיסודי של ביאליק, זה הנובע מסגנון נפשו העיקרי, הנהו בטבעו רך וגמיש, ורק חלופי המעמדים שעברו על נפש המשורר הוסיפו לו משלהם תכונות חדשות המחאימות להשפעות הזמניות. בחיי כל אדם ישנה תקופה של שבירת-הקול, זהו הגיל שבו „העלם“ נעשה ל„איש“; גם אצל ביאליק הביאה אתה שנוי בקולו תקופת-המעבר ממגלת-הלב למגלת-האש. אחרי עבור תורה-המעבר הלכו סגנונו המלולי וצלילי קולו הלוך והתפתח, השתנות והתחלף בהתאמה למעמדי הנפש של המשורר. שנויים אלה ומצבי-ההתפתחות שבקולו של ביאליק ובשפתו, יש בהם כשהם לעצמם ענין רב בשביל חקירת הספרות והשפה העברית, וראויים הם לתשומת לב מיוחדת; אך מכיון שאנו עומדים עתה רק בחקר המחשבה היצירתית של ביאליק ובסמון הליך-נפשו, נחזור לענינו. ראינו את ביאליק והנו שקוע עצוב וזועם בנבכי היאוש המר, שמענו אותו עומד ומקלל את צבורו – סבת ענוויו – ושולח בו „מלים-עקריבים“; ראינו גם את נפשו הסובלת והנה קרועה קרעים שאינם מתאחים – ונתחוררה לנו ההכרחיות העצובה שביגונו והחפתחותו המודרגת והפטלית של יגון זה. הבטנו על התבודדותו של המשורר הגדול ועל התרחקותו האדישית מן החיים ולא השתוממו כלל, בשעה שנודע לנו כי

המשורר היותר חביב עלינו אמר מתוך צער עמוק:

לא אשאל עוד ולא אנסה, ודבר. א. אבקש

בלתי אם אבן אחת למראשותי.

מעשית-חיים זו העגומה צריכה כבר להיות מובנה לכל. כאשר מצאנו את מגלת-לבבו ופתחנוה, היו הדפים, שעליהם נחו עינינו ראשונה, מלאים עצב ומרי. אבל במגלת-לב זו ישנם דפים רבים המזהירים מגיל פנימי ומעצר חדות-חיים. את הדפים האלה, הדפים הראשונים, שכחנו לגמרי ברדיפתנו אחרי הנביאות. ואם אנו חפצים לעמוד על סגנון נפשו העיקרי של ביאליק ולהבין כהוגן את תקופת היצירה הנפלאה שהתחילה אצלו זה רק עתה אחרי המשבר הקשה שבא עליו — צריכים אנתנו להתחיל מבראשית. אז נכיר את חוט-השני מלא-החן העובר דרך כל יצירתו והמציין את ביאליק האמתי.

היה זמן, הנראה לנו עתה כה רחוק-רחוק ממנו, שביאליק היה כולו ספוג-אור ושכור-חיים. אז היה מאוין לכל נדנוד קל בגלי האויר ולכל אושה חרישית בעולם ה', עינו היתה פתוחה לקראת כל חלופי הגונים של הנגהות. כששמענו אותו אומר:

קלותי, זכותי, כנף אור תשאני,

נטושה, הזכים, אחיכם הגני,

היינו מרגישים כי באמת אח הוא המשורר לרוח הקל ולקרן האור. בשירתו היתה מפכה באותם הימים שמחת החיים, ושכרון הזהר מלא את כל ישותו, נפשו היתה כזוכוכית מבעירה המקבצת במרכזה את כל קוי האור המפזרים סביבה, והוא היה אוצל משמחתו ומזהרו הפנימי על כל מרי נפש. גם עתה כאשר אנו קוראים את שירי האור והזהר שלו שיצר אז, מתפרצת מתוך לבנו אנו הקריאה הביאליקית: „אלהים, שטפתי האורה!“ כל כך רב היה האור שראה ביאליק ושפור סביבו... זו היתה שמש-בראשית שנדלקה מעל ראשו, ואיש לא ידע, איך ומאין זרחה, באותה התקופה המאושרת שביצירת ביאליק שמענו בשיריו אלפי צלילים של מעייניקסם, ומתוך היה הכאב לעינים שהיה בא מרוב הברק ומאלפי הניצוצות שהוציא, די נרו של המשורר. ביאליק היה אז כל כך עשיר וכל כך פורן, עד שדורות רבים עוד יוכלו להשביע את נפשם בשכרון החיים שלו ובגני-הנגהות שאסף. ביאליק הנהו בשיריו אלה קוסם פלא, שכל תנופת ידו בוראה עולמות, שכל דבור ודבור היוצא מפיו נהפך לדיגרי זהב ולפנינים, לקרן אור ולצחוק של אושר. גם עתה, אחרי פיכמאן, צ'רניחובסקי ושניאור, אנו קוראים את ה„זהר“, הצפירירים ו„הברכה“, ומרגישים לחץ בלב משפעת הרגשים. נפשנו אינה יכולה לקבל בכת אחת את רב היופי הנתן לה, ונשימתנו תקצר מהריטמוס השוטף והחי של שירת ביאליק זו. הלא כעין איקסטוזה דתית עולה ובוקעה משירי הטבע הטהורים של ביאליק. הוא עצמו אינו מרגיש אפילו כי הוא משתמש בשנוי קצת באותו החרון ממש שלפניו ברא המשורר הדתי והמיסתי בקראו אל ה':

הדור, נאה זיו העולם

נפשי שכורת אהבתו.

ר' ישראל נג'ארה וביאליק - שכנות מוזרה, אבל שניהם בטאו את חדות נפשם במלים דומות, מפני שחדוה זו היא מסוג חדות האיקסטזה. באותם ימי השמש והנגהות היה ביאליק כאיש שעברו יין, אך שכרון זה פג מהר.

ובאחד הימים - לא אזכיר אימתי

לא אדע מדוע - - - - -

ושירת הזהר לנצח נדמה.

לא אדע מדוע - ביאליק אולי לא ידע, אבל אנחנו יודעים עתה. אהרת כמעט אי אפשר היה שיקרה. כי היוכל משורר שקבל בירושה, נאד דמעות ונעשה תלמידו של הצרצר, להיות תמיד שכור-זהר? כאשר שב בחזרה מיער הקסם ומעולם הצפירים, עבר דרך העירה העברית וראה את כל המציאות המכוערה והדלה שתאר (אמנם בלי כשרון מיוחד) בשירו, רחוב-היהודים (בירחון, ממזרח וממערב) והכיר את שפלות עמו ועניו, התחיל מתחלה מוריד דמעות, כיאות לרחמן בן רחמנים ולמשורר עברי המומחה, לבכות ענות עמו. מני אז הוא בוכה לפעמים קרובות, וכמעט אין שיר שלו מאותם הימים שלא נפגש בו את המלים, דמעות, בכי. רק אח"כ, כאשר הרגיש קרבו כח נפשי גדול, התחיל למחות ולקבול, אבל הצפירים ו, הזהר בין כה וכה נשכחו מלב, ורק כעין זכרון ילדות עמום היו עולים לפעמים על לבו. יש שהיו נשמעים אקורדים בודדים של שירת הלב הרענן, והיו מעוררים אצל המשורר געגועים לעולם היופי שאבד בעדו ואינו. געגועים אלה היו מתעוררים פתאום באמצע טרדותיו, בשעה שהיה שקוע כולו בצער הרבים ובחיי הכלל, אבל רק רגע היה הלב מתעטף ומיד היה שב לדאגותיו היומיות. כך מוציא לפעמים אקורדים רכים ומאושרים אחדים הפסנתר היקר שנשאר עומד בבית ה"יורד"... כך יורדה לפרקים על האדם בעצם טרדותיו ועבורתו איזה תוגה קלה הצובת את הלב לרגעים אחדים. תוגה סתמית זו שהאדם משתדל לבארה ואינו יכול - מקורה בצער טמיר הכלוא בנפש האדם. ברגעי תוגה כאלה היה ביאליק מגלה את לבו. הוא היה מספר על נפשו שנמשכה אחרי קרני הפו והעבים הצחורים ובכל זאת, פרפרה בדר במעי אותיות מתות, היה מתאונן על שנפשו הרכה לא ידעה, שיר עלומים ואהבה" והיה מתענה חרש. אותה המיתיהנפש וכליונה שהיתה נשמעת בשעה למודו בולוז'ין, שהיתה מתפרצת סתמית ואי-ברורה מבין השיטין של שיר לאומי והיתה מאירה באור ענוג את הדפים הקשים של שירת-הזעם - מקורן היה הצמאון לזהרו ונעגועי האהבה הכלואים. מני אז שנתק מתחום בית-המידרש, הוא אופר על נפשו, כי

עדיין היא טסה ומשוטטת בעולמו

מתרפקת, דופקת ובוכיה בחשאי

ומתפללה על האהבה.

הנוכל לחזור אחרי המבטא. עדיין גם עתה? או לי - הן, אך יותר קרובים לאמת נהיה אם נאמר, כי צער אחר ממלא עתה את לבו של ביאליק, אמנם כי געגועי-האהבה תופסים מקום חשוב במגלתי-לבבו, והנעימות הדקות והעדינות של הלב האוהב חנן אולי הרבה יותר מענינות ומרובות-גונים אצל בחורי-שיבה זה, תלמידו של „הצרצר“, מנעימות דומות של האהבה אצל שניאור הפיקנטי. אבל בכ"ז נשתנו הרבה צרכי לבו של המשורר במשך הזמן. במשך עשר השנים שעברו מני אז באו עליו דאגות אחרות והרגשות אחרות. לא רק העדר עלומים ואהבה היא המעיק עתה על ביאליק. אפילו יפי הטבע ורבות הפלאים המרחפים בעולם ה' אינם עושים כבר עליו שום רושם. ביאושו הקצוני הוא אומר:

מי אני ומה אני כי תקדמני קרן זהב,
 ורוח רכת-כנף כי תחונן לחתי
 ומה לגבעול שדי כי יתרפק עלי
 ומה דשא רענן כי ישק רגלי?

בעדו כאילו קפא הכל, נדם ונשכח. ואנו מבינים את אדישותו זו מפני שהיא הנה אחד הגלויים של המשבר הנפשי שבא על ביאליק. אבל אנו יודעים כי יחוסו לטבע היה לפנים אחר לגמרי. מתחלה כשהיה עוד טירון אצל הטבע, היה משתמש בתאורי הטבע בתור סביבה נוחה או בתור תבלין לרעיון חברתי או לאומי („בשדה“). אח"כ היה שר על חיי הטבע וחיי הנפש שלו לחוד ועל ענינים צבוריים לחוד, ולא היה מערבב את האחד בשני. אז לא ידע עוד משניות שבנפשו, ואנו רואים, למשל, כי בשנת תרס"א הופיעו „שירתי“ ו„זהר“, בשנת תרס"ד „משירי החורף“ ו„איך“ מצד אחד ו„בעיר ההרגה“ ו„דבר“ מצד שני, וכן הלאה. אבל עתה - אין לבו פנוי לא לגעגועי אהבה ולא לחדות-נוער, לא ליפי הטבע ולא לחיי הצבור. רק יאוש וצער סובבים אותו, כי נוד התנוודה הקרקע מתחת רגליו. ברשות-היחיד לא התבצר כראוי וברשות-הרבים אכז את „דינרו“ - מה יעשה המשורר ולא יעצב? לפעמים יטרדוהו הרהורים רעים שונים וחלומות-בעתה יבעתוהו. אבל - כמה יפים ופלאים היו חלומותיו לפני! חלומותיו ומראותיו שהיה רואה בימי בחרותו היו תמיד עשירי-הצבעים ועדינים. סביבו רחפו תמיד רוחות קלילים ולחשו לו סודות אין קץ. כמה רמזי-קסם וכמה רוזים טמירים נתגלו לו בחלומותיו שבהקיץ!

„אויף דעם הויכען באַרג, אויף דעם גרינעם גראָז
 „האַב איך אין דער שטיץ אָבגעטרוימט מיין גליק...“

אבל כאשר התפלגה נפשו נחלקו גם חלומותיו, חלק לו וחלק לעמו. חלומותיו שהלם על עצמו היו רכים ועדינים ומלאים פלאי-סוד, לא כן חלום-אומתו. על עמו ראה רק חלומות-בעתה, ואפילו החלום היותר מזהיר של העם העברי, עורר אצלו רק סטירה עוקצת ואכזרית. בשיר הארסי „והיה כי יארכו הימים...“ יש אולי הרבה יותר לעג משיש בכל תוכחותיו, וגם אם נגיה שאהבת ביאליק

את עמו הוא מסוג האהבה האכזרית, אהבת אב קפדן בעל־רצועה, כפי שחשבתי במקום אחר, גם אז מוכרחים אנו להודות, כי בשירו הנזכר על געוועי־המשיח שפך ביאליק יותר מדי חימה על עם המרי. ואולי סטירה זו, שביאליק קרא לה „מחזיונות הנביאים האחרונים“, היא סטירת־נקמה על כל אלה האנשים שמשחו אותו ל„נביא“. איך שיהיה, ביאליק היה בחלומותיו הצבוריים, אכזרי וקשה כארז, נוקם ונוטר, אבל בחלומות־נפשו הוא מתגלה לפנינו בעצבו העדין והצנוע. „בערוב היום“ או „עם דמדומי חמה“ מתעוררים בלבו חזיונות־נפש מקסימים, המליטים את הנשמה בצעיף רך של נגהות־פלא, רשת־כסף אורירית הולכת ומתרקמת סביבו וסביב הקורא, וכל כך טוב נעשה ללב... כי מרגישים אנו בהמית־נפשו ואתו אנחנו בצר לו, בשעה שהוא מראה על איי־הזהר השטים על מרחבי האופק ואומר:

„הם האיים הרחוקים, העולמות הגבוהים

זו בחלומות ראינום,

שעשונו לגרים תחת כל השמים

וחיינו לגיהנם“.

ויודעים אנו: איים אלה שבחלומות, ועולמות אלה שבדמיון, ממתקים וממררים כאחד את החיים. המה הנותנים לאדם את מגע האשר והממלאים את מחסוריו שבעולם העשוי, אבל הם־הם המרחיקים את האדם מהחיים הממשיים והעושים אותו חולם מסכן. ובכִּזֵּי אינו חדל האדם לשאוף ולהתגעגע על האיים הרחוקים והעולמות הגבוהים, יען כי צודים הם את הנפש ביפי טהרתם ובמקסם האגדיות שלהם. מי מאתנו לא הרגיש, לו רק פעם בחייו, את האשר הפלאי היורד על הלב באוחם הרגעים הסודיים, שבהם אנו שואפים ושטים מעל הגלים העכורים של המציאות אל איי־הדמיון המכוסים ממנו בערפלי־טהרה?... מי מאתנו לא כמה ולב מי לא כסף למרחקים היפים, הרמוזים וקוראים לנו על אופקי שמי חיינו? בדברי ביאליק על חלומות נפשו שומעים אנו את הד החלומות, שברשת־הזהר שלהם נתונים גם אנו. וכמה נעימה ההכרה כי הוא, מחונן ברוך־אלוה, היטיב כל כך לספר לנו על עצמנו! פעם בהיותו צעיר שמע מתוך הדממה קול קורא אליו: „בני, חלומותיך באו! אבל זו היתה טעות השמיעה. חלומותיו לא באו, מפני שהם מאותו הסוג המיוחד של חלומות־פלא שאינם באים לעולם ושאינם להם פתרונים. בין שחלם על עצמו ובין שחלם על אחרים – הכוכבים רמו אותו תמיד. באחד משירי העם שלו הוא מזהיר: „אל תבטח בכוכבים, רמאים הם וחנפים הם, גנבים שבגנבים“. ובכִּזֵּי – היה הוא עצמו נושא תמיד את עייניו לכוכבי הרום, וגם עתה, כאשר נתבדו חלומותיו, והוא נשאר עיף ויחיד, עודנו מחכה להשובה ופורש כפיו לשמים: „ענוני, כוכבי אל, כי עיף אני“. מתוך יאוש ויתמות הוא פונה שוב אל הכוכבים ה„רמאים“, אע״פ שמוחו הפקח הנהו נגד חולשה נפשית זו, כי מה יעשה והוא כה עירי וכה אמלל, ביחוד – בלילה. הלילה השחור המכסה על כל יסורי אנוש והמכניס תחת כנפיו את כל תועה ובודד, יפרוש כנפיו גם על גדול

המשוררים העברים בעמדו רצוף־נפש. אחרי ראותו כי הוא נעשה פתאום, דל וריק משהיה" אומר ביאליק בעצבו הרב:

„אל הוד הלילה אשטחה את כפי
 „אבקשה אל תעלמות חיקו נתיב
 „ומהסה רק בכנפות שחור אדרתו
 „ואקרא לו עד מות עיף: בואה לילה
 „אספני־נא, הוד לילה,
 „אל־נא תתנכר לי, פליט קברים אני
 „ומנוחה תבקש נפשי, שלות עולם“.

(לפני ארון הספרים).

„פליט־קברים“... — כמה צער במלים אלו! וגם שאיפה זו ל„שלות־עולם“ מעוררת בנו הרהורים נוגים, למרות היופי הלבבי הרב שבשירת לבו של המשורר. באותה שעה / הוא מספר לנו במרי־שיחו על שובו מקברות־העם, נדמה לנו כי לפניך איש הטעון רחמים גדולים; כי נזכרים אנו ש„פליט־קברים“ זה העיף והמתיאש בא אלינו בשעתו כצפריר מלא גיל. וצער גדול יתקפנו בזכרנו את כל המעונים הגדולים של חיינו שהוכרחו להודות, כי „על שבר בת עמי השברתי, קדרתי, שמה ההויקתני“.

אחרי עבור זמן רב, כמעט ערב יובלו של ביאליק ביצ „ו. ונו. רואים אותו שוב „לפני ארון הספרים“, אבל אינה דומה עמידתו אז לפני „מאשרי־נעוריו“ לעמידתו עכשיו. אז היה הוא עצמו ה„שמיר“ וה„חלמיש“, ועתה כאיל אבנים כבדות מעיקות על לבו; אז היה מלא כח־עלומים והתגבר על דרישת נפשו וגעגועיה המיוחדים, ועתה — הוא הלך בודד שנשאר בחצר בית־העלמין בלי־זוועה... הלילה! הן ביאליק כל־כך אהב אותו וכל־כך היטיב לשיר על סודותיו. הדפים היותר יפים במגלת לבבו מוקדשים לרוי הלילה, והוא עצמו לא הרגיש אולי את הפטליות שבתשוקתו זו. התרפקותו על הלילה, קשבתו המיוחדת לציילים הליליים ומצב נפשו האלם ועצוב כליל — כלם היו מוכרחים ונבעו מתוך השניות שבנפשו ונבראו מתוך יגונו הגדול, יגון היחיד. בלילה היה מתעורר בקרבו בעל־החלומות, היה מתגלה המשורר הרך והענוג, והיתה נבראה שירת־היחיד, השירה הלבבית שביאליק היה זמירה הראשון.
 הוא מספר

„ובהשתק כל העולם
 „ארגיש: לבי ער ומדבר...
 „ארגיש: מעין טהור אחד
 „הומה אנ שם ומתגבר“.

— ועוד —

„ובהשתק כל העולם
 „אשב אביט אל כוכו

„לי אין עולם אלא אחד –

הוא העולם שבִּלְבָבִי.”

(ים הרממה...)

דברים אלה האחרונים הם כמעט אמת, כי בשחור הלילה לא היו נראים לו הרבים והוא יכול היה להמסר כולו לרשות החלומות וחיי הנפש. צללי הלילה מכסים על הכל וגם הרע גם הטוב נעלמים מן העין. מצב־הנפש של כל אחד מאתנו אחר הוא בחשך משהוא בתוך האור, כי בלילה מרגיש האדם את עצמו בלי־משים יחידי ובודד. ושאר העולם שותק כאילו אינו – זוהי אחת התכונות הראשיות של הלילה. בשחור הלילה נעשים בטלִין ומבוטלִין כל השבועות והקנמים של היום. שעבודו של האדם לזולת, עול הצבור המונה על צוארנו תמיד, דאגות היום וטרדותיו – כולם כאילו גוים בפנות היום. גם קבוץ־האנשים והרבים נראים בלילה רק כ„יחיד“ וכעצם אחד. אחד־אחד הולכים להם האנשים, ביחידות תבכה או תשמח הנפש, כי לא תראנה עין זר ולא תחללנה עין־רחוק. בלילה קמה על הארץ ממשלת היחיד, ואז אפשר להיות יחידי מבלי לערור שום תרעומות מצד הזולת או הצבור. או „מותר“ גם לחלום בלי מפריע. אם יבוא איש ויספר לנו על חלומות היום שלו, רק שחק ישחקו לו ויקראו אחריו בבוז, בעל־החלומות, אבל בלילה נשא אפילו האיש היותר ריאלי על כנפי חלמו ושאיפותיו. ואמנם מקדמת דנא הלילה הנהו המקלט היחידי בשביל האיש הבודד והנודד. בשעות חשכות אלו של חיינו משתנה גם קול האדם, כי רב הוא ההבדל בין קולו היומי ובין קולו הלילי: תחת המחסה הרך של שמי הלילה נעשה קול האדם יותר צלול ועדין, יותר אמתי ולבבי. מי מאתנו לא הרגיש איך משתנים הקולות בחלל האויר השחור של הלילה? וגם ביאליק היומי אינו דומה לביאליק הלילי. בדממת הליל שומע ביאליק אלפי רוים נפלאים, והוא מגלה לנו את סוד נסו:

„מתנומת העשבים, ממשק הקמשונים,

מפליטי קולות אובדים במרחקים –

„מכלם אחוש אשמע רמוזים דקים

„לחלומות פלאי, חלומות בלי פתרונים”.

(רוי לילה).

וביאליק מוסר את עצמו כולו לעולם נפלא זה של צללים, בנות קול לחשי־רממה, „חלומות פלאי“ אלה אין להם מקום בחיי ביאליק היומיים, מפני שהמציאות היומית נוראה וגסה. כל זמן שביאליק רואה סביבו את כל הנעשה אין הוא יכול להסיח דעתו ממנו והוא טרוד בעניני הכלל כאחד מהם. היום דורש תמיד אקטיביות ואינו נותן לאדם להיות חולם פסיבי. לא כן הלילה, ביחוד אצל רך־הלבב ועדין הנפש. בשביל משורר כזה יש ללילה חן מיוחד ורבבות ענגים תלויים בו. כי –

כמו מקצוי עד, מאפסי תהו,
 הרהורים סתומים אל ולב יבואו,
 ומושכים אותו שמה, שמה, שמה —
 לקצות מרחקי עד, אל אפסי דממה,
 הרחק מפה, למקום שם תצאנה
 בנות קול, הברות פלאי — ותמוגינה”.

(סס).

אז מתגלה לו לביאליק עצמותו, הוא מכיר פתאום בעולם היחידי שבלבבו ובשפעת היופי הטהור שדחה מעל פניו. שועת העשוקים ואנקת המעונים שדלקו אחריו ביום ולא נתנו לו מנוח. כאילו נעלמו עתה לגמרי, ובמקומם סבבו את המשורר מנגינות-הקסם של שר הליילה. מרובים הם הצלילים ושונים —

„ודומם יחדרו הקולות הנחבאים

„לב — ומלאו אותו המית-פלאים”...

במשך כל יצירתו היו רזי-הליילה מקלטו היחידי, מקלט שירתו הלבבית. המית-הנפש שהיתה מתעוררת אצלו באותם הרגעים היתה מביאה לו גם הרגשה חדשה של בדידות ושל תוגת-יחיד. הוא היה אומר:

„אז אבין אנה לבי כה קראני

„מעודי עד היום — ומה ערירי אני”

(סס).

אבל הבנתו זו לא היתה עדיין עמוקה די צרכה. התגלות זו הליילית היתה נשכחת מהר. בקע השחר וצרות הכלל הקיפו שוב את המשורר והדרו לתוך נפשו. שוב היתה נשכחת „המית-הפלאים”, ועל מקומה היה בא שאון התוכחות ושיירי הצבוריות. צריכה היתה התפתחות ארוכה כדי שיבורר למשורר סוד יצירתו וסוד יסוריו. כבר ראינו, כי ביאליק לא הרגיש כלל זמן רב בהתפצלות נפשו ובנגודים הפנימיים שלו. מרובים הם נגודים אלה ובמשך זמן רב היה ביאליק לא רק לירי ופתיטי כאחד, לא רק צבורי ויחידי, אלגי וטרגי, כייאם גם רומנטי וריאלי. ומענין — כי שני היסודות הנזכרים, הרומנטיות והריאלייות, נפגשים אצלנו בתור מדת-רוח והזיה נפשית. ביאליק הנהו רומנטיקן וריאליסטן לא רק ביצירתו כייאם גם באופני הסתכלותו ובאמצעי התרשמותו. חוקר הספרות הבא ודאי יברר בפרטות ומנקודות השקפה שונות את יסודי הרומנטיות והריאלייות שביצירת ביאליק, כמו שיחקור את שאר היסודות החשובים של יצירה גדולה זו, אבל כבר בתפיסה ראשונה אנו רואים את השתי המזור של קיום אלה בנפשו היוצרת. בעת ובעונה אחת הוא שומע את לחש הרוחות ביער-הקסם ורואה גם את המציאות האיומה שבעיר ההרגה עם כל פרכיה. לבו מרגיש משיכה פלאית אל קצוי עד, אל ארצות-החלום, ובפיו ידבר על חטאיו וענוייו הריאליים של עמו, וגם זה ראוי לשימת-לב.

במקום שאתה מוצא את צבוריותו שם תראה גם את ריאליותו (שירתו), רחוב־היהודים (עוד) ולהיפך – שירת היחיד שלו היא ברובה רומנטית. שום משורר עברי עד ביאליק לא הביע באופן כל־כך מקסים את הגעגועים הטמירים של האדם למרחביה, לקצות מרחק־צד, אל אפסי דממה, ואת הרגשת העולם המיוחדת של טובי הרומנטיים העולמיים שמצאה את בטויה ב,רזי לילה, בשיר „בערוב היום“, ב,גמדי לילה ואת האהבה הטהורה של מכתב קטן לי כתבה, „הולכת את מעמי, איך ועוד. קשביותו הדקה של ביאליק ל,הברות הפלא קורבתו לצפרירים, לשר־הלילה ולרזי, מגלים בו קודם־כל משורר רומנטי, אבל משורר רומנטי זה נתן לנו גם את התאורים הריאליים המחרידים של חיי בון ומות־בון, והוא־הוא גם בעל השידיוורים הריאליסטיים שבספרותנו, בעל הספורים „אריה בעל גוף“, ומאחורי הגדר. יתר על כן: באותה שעה עצמה שהוא מדבר על הנגהות והצללים ושאר עניני הטבע כרומנטיקן טפוס, הוא מצייר לנו את היצוניותו של היער, החורף, ועוד, כאחד האמנים הריאליסטיים היותר מחוננים.

כמשורר רומנטי אמתי הוא מתרפק על העבר ומרומם את מקדש אל־נעוריו, אבל יחוסו הלבבי לצורות החיים שעברו אינו מאפיל על החוש הבריא שלו ועל הרגשת המציאות. כן גם להיפך: „כיונת־נדוד, עיפת גף וחרדה“ הוא מתחבט בכתלי ק־נעוריו, אעפ שהוא מבין ומכיר כי לפניו רק „קברות עם“ ו„חרבות־רוח“. וכשאנו קוראים את הספור העצוב על הנפש היפה והענוגה, שיסוריה התחילו והתפתחו, לפני ארון הספרים, ואנו מציירים לנו את היונה הרכה שגלתה מק־נעוריה ושבה אליו אחרי שאבדה במרחבים הזרים את חוס גופה ומהירות מעופה – לבנו למשורר הנתון בין שני המגניטים של הממשות והחיונית ושל ההזיה הרוחנית. לא לשוא הנהו ביאליק כל־כך אהוב ונערץ על האינטליגנציה העברית העצמית, אלא בני־הנעורים של הישיבות. הם מרגישים בו את אחיהם ברוח, כי „המתמיד“ עם כל ריאליותו הנהו בעיקרו אפוחיאווה רומנטית. רגש האהבה העמוקה והלבביות המיוחדת המורגשת ביחוסו ל,ארון הספרים הנם לא רק אהבת־נעורים, כי־אם יותר מזה: אלה הם געגועי־צער של משורר שהרגשת עולמו קשורה בקשורים נעלמים אבל חזקים לאותם החיים והמאורעות שעברו. ויחוסו לארץ ישראל? האין אנו מרגישים בו את היחס הידוע לארץ־האבות, שהיה אבן־הפנה לרומנטיקה העברית המסורתית הנמשכת מדור לדור? שאיפה רומנטית זו למזרח הלוהט, לארץ הזכרונות והתקוות, היתה בנפש העברי או קודם שבא לעולם המושג והשם „רומנטיות“, כמו שהיו כבר אצל הבריות כל היסודות האחרים של אותו מצב הנפש המכונה „רומנטיות“. כשאר אחיו לא יכל ביאליק, „הירוש העשיר“, לשכוח את ה, „dame du cocur“ (גברת לבו) של העברי. על „יחידת נפש“ זו התגעגעו רבבות עברים גם מתוך מ־ט שערי הטומאה של חייהם. לה שאף ה, „טרובדור“ שלנו הגאוני ועליה שר גם ביאליק בנגון הרומנטי המקובל („אל הצפור“, „בשדה“, ועוד). אמת כי יחד עם זה היתה עינו פקוהה לראות את כל העני והדלות הריאליים שבמשכנות ישראל

ההוים. וכה אנו רואים אצלו מעורבים זה בזה בעת ובעונה אחת הכרה ברורה של המציאות הממשית והרגשה דקה בחיי הנפש הנפלאים. סבך פלאי זה של הזיה וממשות נובע ממעמקי נפשו, וכפי שאפשר לדון מהפנטסטיקה הריאלית של „הספיח“, שרשיה נמצאים עמוק-עמוק במערכי-רוחו. במהלך-הרהוריו ונפתולי-ההתרשמות של „הספיח“ מתגלה לפנינו לא רק העקמומיות והסברוריות של נפש המשורר כיאם גם המוזאיקה המזרחית הנפלאה של נפש העברי בכלל. ובמובן זה, ביאליק הוא, באמת, משורר לאומי, לא מפני שתכן יצירותיו או חיצוניותן הן לאומיות, כיאם משום שהוא עצמו במערכי נפשו הפיוטית הנהו חזיון לאומי. בו התבטאה באופן בולט הנפש הלאומית שלנו, וגם גורלו היצירתי עברי הוא ולאומי. לחקר נפש האומה יש לגשת מנקודת-השקפה שונות, ורב הוא הענין הכרוך בחקירה כזו, אבל קו יסודי אחד ישנו בכל אחד מאתנו והוא נראה כמעט לעין: זוהי השניות, או יותר נכון, השברוריות העמוקה שבנפשו. אולי גורם ריבוי-היסודות של הנפש העברית לעדינותה המיוחדת, אולי תלויה בחסר-השלמות שלה עשירותה בצבעים ובצלילים, אך הנפש העברית „שוברת“ את כל קוי האור רק מפני שהיא כעין מעשה-משבצת, מין מוזאיקה מזרחית. בלב העברי שלטו תמיד הרבה רשויות בין בהחיותו הדתיות והפוליטיות ובין בצבוריות והנפשיות. לא ארמוזד וארימן, שהם באמת רק שתי פנים של רשות אחת, כי אם ה' והעגל, שהם שתי רשויות שונות לגמרי – רחפו כמעט תמיד מעל הכרתו של העברי. כן גם הנביאים מצד אחד והמלכים מצד שני, ועוד אלפי חזיונות המתנגדים זה לזה נגוד גמור, שמשו בכתר אחד ושלטו יחד בחיינו ההיסטוריים. וגם עתה, בתקופות „הצועניות“ שלנו, האין אנו מוצאים בעת ובעונה אחת: גדל-נפש מצד אחד ונוול גם מצד שני, רחמנים בני רחמנים – ואכזריות איומה איש לאחיו, רגש הערבות הכללית – ושנאת-ישראל נוראה, גאווה פנימית – והתבטלות חיצונית, טיסה בעולמות העליונים של רוח האדם – ושקיעה עמוקה ביון הממשות, תמימות ילדותית – וערמומיות גמישה, ועוד ועוד? למה נכסה על כל זה? אין לנו להתביש, לא בפני אחרים ולא בפני עצמנו, על הקיום הנפשיים שהתפתחו בנו מסכות שונות במשך חיינו האי-טבעיים ושישתנו בלי ספק מיד כאשר ישתנו התנאים החיצוניים, כל אחד מאתנו מרגיש בקרבו רבבות נגודים פנימיים הכאים מתוך אי-השלמות הנפשית שלנו ומתוך הרבוי ש„ביחידתנו“. והודות לרבוי הנימים של נפשו יכול העברי להאזין ולשמוע את כל הצלילים של המנגינה העולמית, והוא נעשה בן-בית ב„בתים“ הזרים השונים; כי גם את הצער וגם את הלעג, גם את השמחה וגם את האסון, את הכל תופס העברי תוך כדי התהוותם. בין יתר הנגודים הפנימיים שלנו, היותר כוללים, הוא הנגוד שבין רגש הרומנטיות ורגש הריאליות, המקננים שניהם עמוק בלבנו. כל שעה ושעה של חיינו היא ערבוביה משונה של שני יסודי הנפש האלה, של אמונת-תום והלומות-זהר מצד אחד, והכרה ברורה ומסומנה של המציאות הגסה מצד שני. העברי לא היה מעולם דון-קישוט גמור, אבל גם סנצ'ה-פנסה לא היה. איוה בלי משונה של דון-קישוטיות וסנצ'ה-פנסיות – זהו העברי, כי

מי עוד כמוהו יוכל להאחו בגעגועים טמירים על היופי העלין ובאותה שעה עצמה להסתגל למציאות היום-יומית ולהשתמש בכל פרט ממשי ומוחשי? בשניות נפשית זו המתגלה ברומנטיות וריאליות המעורבות יחד במערכי הלב ביאליק הנהו לאומי; כמו שהוא עברי טפסי גם בשאר הניגודים הנפשיים שלו. תנאי-החיים העבריים השפיעו הרבה על גלויי-רוחו, ומשום זה כל רגע ורגע ביצירתו הנהו הכרחי כשהוא לעצמו, אע"פ שהוא שולל לפעמים את חברו ומתנגד לו. וגם ההתנגשות בין יסודי הנפש השונים מוכרחת היתה לבוא, מפני שחיי היצירה של ביאליק עמוקים הם ועשירים בתכנם, ולכל גלוי וגלוי שלהם יש מאמץ חזק. בהתנגשות זו ובתוצאותיה הראשיות – יגון היחיד והאלגיה של המנוצה והעייף – אנו רואים איזו פטליות, פטליות מזרחית, עברית. הגורל העברי הוא המרחף על יצירת ביאליק, ובוהו הוא בודאי משורר לאומי. האם הוא גם משורר עממי? – זוהי שאלה המחכה עוד לפתרון. אין שום ספק כי בהרבה מיסודי היצירה שלו ובאופני הרגשתו, בעיקרי השקפת-העולב שלו וביחסו לחיים ביאליק הנהו בן-העם, אבל בכיו אין זה אומר כי הוא עממי. להיפך, פחות מכל יש ביצירתו עממיות, יען כי היא כולה אישית ועצמית ומיוחדת במינה. אפילו „הלאומיות“ שלו אינה „לאומיות“ של יהודי פשוט הבאה בהיסת-הדעת. כיום לאומיות שבהכרה, לאומיות אבסטרקטית התלויה בהשקפת העולם האינטליגנטית. אפשר לחשוב את ביאליק לעממי רק באותה המדה שיש לחשוב לעממיים את רב ליטאי גדול בתורה או ראש ישיבה גדול בתורה ובמדות. אמת כי טפוסים אלה של אינטליגנציה עממית קרובים אל העם, מתענים אתו יחד ויודעים צרכיו וטבעו, אבל הם עולים ומתנשאים על כל העם אע"פ שהם נמצאים בתחמו, הם ספגו אל תוכם את כל ההשפעות העממיות ועכלו אותן בכח אישיותם העצמית עד שלא נודע כי פאו אל קרבם. וגם אצל ביאליק אנו רואים את יתרוננו על כל אחד מבני העם לא רק בכשרוננו המחונו, בגאונותו ועוד, כיום ביחוד בהרגשת-עצמו, ביאליק הנהו בעיני עצמו לא כאחד-העם כי אם כמושל ושליט. והכרה זו של חשיבותו מרגשת בכל דבור ודבור שלו, ביחוד, בשירי התוכחה והזעם. מי שאינו בטוח בזכותו המיוחדת להוכיח את העם ומי שאינו מרגיש את יתרוננו עליו, אינו יכול לדבר אל העם בסגנון כזה ובשפה כזו. כשביאליק מדבר על חיי עמו אנו שומעים את קולו כקול מורה ומדריך, ואנו מרגישים את ההבדל בינו ובינינו. יתר על כן: הוא עצמו מדגיש הבדל זה, לפעמים קרובות הוא אינו מוצא כלל לנחוץ לגחון אל אחיו הגוין ולדבר עמו בלשון-נוכח, ואז מתפרצים מפיו קריאות-בוז: „הם מתעוררים מעפר, המה קמים...“ באהבת-הלאום של ביאליק חזקו יסודי הקשדנות של שמאי ואכזריות „משכילית“ מיוחדת. קיום אלה שבאהבת-הלאום אפשר היה לפגוש גם אצל רבים מגדולי היהדות המסורתית, ונזכרים הם, קיום אלה כמובן, לא לשבח, אע"פ שערכם בכלל אינו חשוב ביותר. מה שנוגע לביאליק הנה עלתה לו לרדת קצת אל העם בשיריו היהודיים ובשירי-העם שלו בעברית, אבל גם פה לא יכל להתאפק מבלי להראות את „עשירותי“ העצמית, ב„שירי-העם“ ובשירים היהודיים של

ביאליק אנו רואים עד כמה גדולה ההשפעה העממית על המעולה שבאינטליגנטים העברים, אך גם אנו רואים גסיכך עד כמה עצמית היא יצירתו ועד כמה היא אישית ואי-עממית. —

IV סוף-דבר

ביאליק מספר על ניצוץ-השירה שלו היוצא מתחת „פטיש צרותיו הגדולות“:

— „ומחרווי יהמלט ללבבכם
„ובאור אשכם, הצתיו, יתעלם,
ואנכי בחלבי ודמי
„את הבערה אשלם.“

(לא זכיתי באור...)

וזהו — אמת. באור המדורה, מדורת ההכרה של ערכנו ולאומיותנו, שביאליק הצית בחרולי עמנו, אבד כמעט אורו הצנוע של הניצוץ הרך שבער בלב המשורר. אנהנו חממנו את גופנו הקופא מקור ולא חשבנו כלל, כי החום בא ממוקד-אדם, והתענגנו על יסוריו של ביאליק. לא לשוא הוא קורא לחרויו „שבילי אש ושלג עקוביידמים“, ומלים-עקרבים הנושכים מרע-לב את בשר-עצמם. שירת ביאליק האירה לנו את חיינו ומאירה לנו עד היום, אבל כל הארה היא בעת ובעונה אחת גם בערה, כי האור העצמי בא רק מן הבערה... יש אור חוזר, אך הוא קר, ורק האור הבא ממוקד-עצמי מאיר ומחמם, מפרה ומחיה. השמשות מאירות, ואורן מפרה ומחיה, מפני שהן בוערות באותה שעה, בוערות ונאכלות... זהו חוק עולמי, וביאליק גלה לנו בשירו הנזכר לא רק את אחד מרזי לבו הכואב כי-אם גם את אחד מסודות-היצירה האנושית. ביאליק התענה כפלים בתור משורר עברי המיוחד במינו וגם בתור משורר גאוני אנושי בכלל: ביחס משונה זה שבין המשורר וקהלו אינה אשמה ביחוד העבריות שלהם: קבתו עולמית ואוניברסלית. הרבה משוררים גדולים ועצמיים מוכרחים היו, לשלם בחלבם ודמם את הבערה שהם עצמם הבעירו ע"י ניצוץ השירה שלהם וע"י אש-נפשם.

בגלויי היצירה האמנותית בכלל יש איזה צער הכרחי, ובהתיחסותנו לאמן ישנה המיד איוו אכזריות, אעפ"י שהיא באה שלא מדעת. ע"פ עצם חייו ותכלית יצירתו מוכרח המשורר, ביחוד המשורר הסוביקטיבי, לגלות את לבו לפני קוראיו ולספר לנו על חיי נפשו היותר צנועים וכמוסים. אם יבוא איש ויספר קבל-עם רגשי לבו העדינים שאינם נתנים להגלות, על אהובתו היקרה לו ודודיה שהיא מעניקה לו, על חלומותיו והרהוריו השונים ועוד דברים שבצנעה, הלא למשוגע יחשב האיש, לכהפ"ח לפטפטן נואל, אך אצל המשורר כל זה נחשב לטבעי, ואין אנו מתפלאים כלל, ואם נראה אדם עומד ומספיד את מתו היקר לו בהספד יפה ומחודד מעשה חושב אמן, אז נאמר, כי בשעה

שהמת מונח לפני האדם מעשה כזה הוא אי־טבעי ומעיד על קשיות־לבו של המספיד. אך לא כך הוא הדין במשורר. המעט מזה שרזי לבו היותר יפים מתגלים להמון העם הזר, המעט מזה שהוא עצמו מוכרח להוציא החוצה את הרהורי־לבו הטמירים – המשורר מוכרח לִשִׁיר לָנוּ עֲלֵיהֶם תמיד. גם כאשר יציקו לו יסוריו הקשים לבו של המשורר שותת דם, אף שפתיו אומרות שירה, כי זהו גורל המשורר. במעמקי הנפש שלו נולדות אנחות, אבל עד שיגיעו אל פיו הן נהפכות לחרוזים נוגים יפים. אנו מתענגים על החרוזים היפים ואין אנו הושבים כלל על האנחות שהולידו אותם, כי לנו נהפכים יסורי המשורר לענג. בלי שום הרהורי־מוסר אנו באים ודנים: שיר זה שיש לו קשר עם חיי־נפשו של המשורר היפה הוא לנו, הטוב הוא בעדנו? ואין אנו מתעניינים כלל בזה שהשיר המונח לפנינו או יצירה זו הם „חתיכת־חיים“ של המשורר, אחד מבתרי־לבו. עוד מימי יון נשאר החוק החיוני האכזרי, שהמשורר השבוי ישמח את שוביו בשירתו. בשבי־החיים הסובבים את המשורר האמתי הוא דומה גם היום לגלדיאטור המשחק לעיני קהל המנצחים הגסים. כמה שירגיש את עצמו חפשי ובן־חורין, הוא נשאר תמיד תלוי בצבור, בין שהוא גא מתבודד ובין שהוא עבד־הרבים. היוצר הגדול המרגיש את יתרונו על כל הקהל, אורג מחיי בני הצבור ארג אחד, ארג עצמי. הוא טוה את אגדת־חיו בחוטי־נפש שונים של רבבות היחידים הפזורים בתוך עדרי האנשים, ומוסיף עליהם מנימי הלב שלו, עד שהשתי נעשה כולו שלו וחותרו הוא השליט על כל היצירה. יוצר יחיד זה התקיף מבעיר את מדורתו ולאורה מתחממים ונהנים כל הנצרכים הזרים. אחר הוא גורלו של המשורר שנולד בשבי ולמד מילדותו לשמש את צבורו: הוא מוכרח להבלי על צרכי־עצמו ולהבעיר אש במדורת־הקהל...

ביאליק לא יכל היה עוד להעשות שליט־הצבור ולהיות כאחד המשוררים התקיפים העומדים ברשות עצמם ומעניקים לכל העם מטובם העצמי בלי לגחון אל־ההמון הגון. הצבור שלנו הורגל להשתמש בשירותו של משורריו, גם ביאליק עצמו הורגל לשמש את צבורו, אבל אצלו התעוררה כבר התשוּקה החזקה לחירות אישית ואין הוא מכסה על צרכי־נפשו. יודע הוא כי „האיש אשר יבוא אחריו“ יהיה בן־חורין וישר קומה ממנו, ואם שבעתים ייפו חייו מחיי המשורר – אין הוא בוש בפניו. יודע הוא בעצמו את „הרפת־חיו“ ואת גורלו המר, אולם הוא אינו מכסה על פצעי לבו ונפשו

„חשופה בכל נגיעה תעמד ובכל מדויה הרעים

„ובכל כשלונה ועלבונה:

„ראה, הנני לפניך, ראה מה היו חיי וטיבם

„וכחי מה, ומה אמונתי ומריי...“

(ויהי מי האיש...)

התגלות לב זו... בנות צעיר־גומלים בנוגע למשורר, אעפ"י שאין אנו ישרי־קמה ממנו. בעד האושר הרב שהעניק לנו ביאליק אולי יותר נכון הדבר

לכבדהו לא בהידד ובעטרות-קוצים של גאון ונביא, כי-אם למלא לכהפ"ח את משאלותיו שהוא מחכה למלוין רק מבן הדור הבא. הוא צריך להיות הביב עלינו כולו כמו שהוא, ואל לנו לדרוש מטנו שירה זו או אחרת כי כלנו מרגישים, כי ביאליק הנהו אצלנו עד היום אהבתנו המשכרה ועוד זמן רב יהיה גאותנו ואשרנו. התיחסותה של האינטלגנציה העברית הקטנה אל ביאליק, ובעתיד הקרוב גם התיחסותו של כל העם דומה להתיחסות אם מאושרה לבן-זקוניה. היא מחבבת אותו, מלטפת אותו, אבל פחות מכל היא מבינה אותו הבנה אמיתית. לפעמים יש שהאם אוהבת את אהבת ה לבן יותר משהיא אוהבת את הבן עצמו. גם כזה יקרה לפרקים, וביחסונו, יחס "העם", לביאליק עד-עתה, היה הרבה מאהבת-עצמנו. אנחנו התגאינו בו, לנו נעימה היתה מציאותו בתוכנו, אבל באה כבר השעה כי נאהבהו בשביל מעלותיו המיוחדות, מבלי לחשוב עד כמה הן מועילות לכולנו יחוד. ביאליק היה במובן ידוע, מגלת היוחסין שלנו, ה"Adelsbrief" של לאומיוחנו, וגם בצבוריותו, גם ביחידיותו, הוא תחנה חשובה בהתפתחות המחשבה וההרגשה העברית. ביצירתו אחד שתי תקופות חיים והוא עצמו הנהו הגשר היחיד בין עברנו הספרותי והצבורי ובין ההוה החיוני שלנו באשיותו של גשר זה, בין פסי הברזל ואבני הגזית, נפש אדם כלואה חיים, ובכל פעם ופעם כשעובר מי-שהוא על פני הגשר, עובר ושר משמחה ומרחבת-הנפש על יפיו ופלאיו, נשמעה אנחה חרישה של נפש המשורר. בכיו למרות עצב זה המרחף על הגשר, יקר הוא לנו וחשוב בעדנו, ואין אנו יכולים שלא להתענג עליו ולשמחו בו. שירת-היחיד של ביאליק לא היתה כתובה בפירוש, במגלת היוחסין שלנו הנזכרה, אבל אנו יודעים כבר עתה, כי דוקא בהופעתה התגלתה תחינו הלאומית, עד כמה שישנה בכלל תחיה זו, וכי שירת-היחיד היתה eo ipso מאורע צבורי ולאומי חשוב אצלנו. אהבתנו והערצתנו את ביאליק כשהיא לעצמה הנה עובדה לאומית חשובה, מפני שע"י אהבה זו מצאנו קנין לאומי משותף אחד.

אבל יחס זה אל ביאליק כאל מרכז-אהבה וקנין לאומי הנהו רק המדרגה הראשונה בהערכה הנכונה של המשורר הגדול כמו שאנו רואים בקנינים הלאומיים השונים, שמתחלה הם מעוררים אצל כל הקבוץ הרגשה שוה וכללית, ורק אח"כ במשך ההתפתחות יתחיל כל אחד ואחד להעריך אותם ע"פ הלך-נפשו ולהתייחס אליהם יחס אישי ויחיד, כן גם ביאליק צריך להעשות מעין-אשר בשביל כל יחיד עברי. גם הוא יעורר הדי הרגשות שונות והרבה הרהורים שונים אצל כל מי "שיתיחד עם ספר נפשו" ואז ימצא את הערכתם הנכונה ואת ההבנה האמיתית. אז יעשה משורר צבורי זה יקר ליחידים, מה שקשה לפעמים הרבה יותר מלהיות אהוב על הכלל. אור הטרגיות הפנימית, שפע הרעיונות והחזיונות, למק עולמו היפה ישתקפו בנפש היחיד באופן מיוחד, ויעוררו בה הדי חבה לבבית עמוקה, כי ביאליק הוא בציקרו משורר יחיד שברבנו ואיננו משורר עממי. ודאי הרגישו רבים, כי בשעה שמתכוין הלב מעצב אי-גודע די לנו להתייחד, עם מגלת לבבו של ביאליק ולקרוא חרש בדפיה הנוגים והיפים, כדי שיוקל הכאב הנפשי. ודאי יודו רבים, כי בתוך

הענגים הספרותיים השונים הנמצאים תחת ידינו בספרותנו או בספרות העולמית, אחד הוא העונג שאנו מקבלים מקריאת ביאליק בטעמו המיוחד ובריחו העצמי. אם צרי נתון בחרוזיו או קסם פלאי שפוך עליהם — אך נפשנו „שכורת אהבתו”. הוא הוא מגחמנו, לא המנחם הלאומי, כי אם המנחם הפרטי שלנו: כי לי — בשבילי — יקר ביאליק, יגון-היחיד שלו נהפך לאושר היחיד שלנו. בשעה שענני תוגה מכסים שמי ועצב קודר עוטף לבי, מוצא אני נוחם בו, ובשביל זה אני, היחיד העברי, מכיר לו תודה ומעריצו. בשביל חרוזיו היפים המשכיחים בי צערי, בשביל צלילי העוז שלו המעוררים אותי ברגעי החולשה, בשביל דבריו הלבביים המרככים את כאבי — בשביל כל הטוב והיפה שיש באישיותו היוצרת — ברוך יהיה. בשעה שאני, פלוני בן פלוני, מתענג על יצירת ביאליק, אין אני שוקל את ערכו בעד הרבים, בעד הצבור או האומה, ואין אני חפץ כלל, לחשוב על זה שהרחוב הגדול ימצא בו. יודע אני באותה שעה את ערכו בעדי ומשום שהוא יקר לי ויקר גם ליחיד אחר ותביב גם ליחיד שלישי ורביעי הוא צריך להיות יקר וחביב על „הלאום”, מפני שכולנו הננו בני אותו הלאום. יבוא היום וכל היהודים הבודדים, גם המסכנים וגם המאושרים, כולם ישאו את עיניהם המביעות אהבה ואמון אל מנחמם זה, ששר לנו ראשונה מתוך צער וענוי את שירת-היחיד היפה. מאושרים אנחנו, כי יד הגורל הקשה לא אבדה את הנפש העשירה שהיתה זמן רב במחנק, ולבנו יהמה לקראת תשובת המשורר על השאלה בדבר נפשו: „ותחנק?” — „לא, פרפרה ותשורר, מלאכי!”... ואמנם בשירה זו של הנפש המפרפרת ימצא כל אחד הד כאבו. מי שמרגיש עוד את צער השכינה הבודדה ואת עצבו של ארון-הספרים, מי שחזקו בקרבו רגשי הטבע ומי שלבו יבכה במסתרים על האהבה והעלומים — כולם יפלטו אל ביאליק כאל אחיהם הגדול, אחיהם המתונן. כל אחד מהם יוכל לאמר:

בצרתו לי צר ובאשרו לי טוב — תהי עליו ברכת ה', על ידיך נפשי
 זה, על משורר לבי זה!

תרע"ו-תרע"ז בנדודים.